

BARNEVERNSAKADEMIET
Biblioteket

NYTT OM **KVINNE- FORSKNING**

Nr. 3/83
✓

Samfunns-
planlegging

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVF's sekretariat for kvinneforskning.

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges almenvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Argang 7, 1983

Redaksjon:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag og layout: Josef Leupi
Trykk: GCS Oslo
Sats: JET-Z
ISSN: 033-0265

Utkommer med 4–6 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatteren samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 15,—
Abonnement: kr. 60,—
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Munthes gt. 29, Oslo 2
Tlf.: (02) 56 52 90

Omslagsillustrasjon:
Norges første kvinnelige student,
Cecilie Thoresen
Malt av Kalle Løchen 1885 (utsnitt).
Tilhører Nasjonalgalleriet.

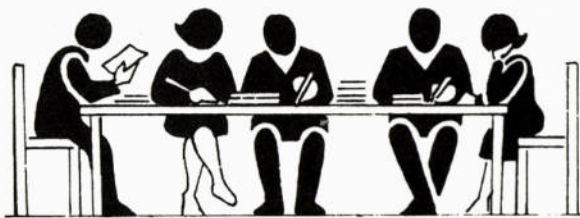
Kjære leser!

Nytt om Kvinneforskning nr. 3/83 har *samfunnsplanlegging* som hovedtema; kvinneperspektiver på planleggingen kan stå som samlebetegnelse på tre av artiklene i dette nummeret.

Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP) i NAVF har i flere år vært opptatt av kvinneforskningens plass innenfor rådets ansvarsområde. "Kvinneperspektiver på samfunnsplanleggingen" er prioritert som område for RFSPs målrettede prosjektstøtte fra 1984 av, og rådet har nå utlyst midler til nye forskningsprosjekter innenfor temaet. I en artikkel om RFSP redegjør førstekonsulent Gerd-Liv Valla nærmere for rådets støtte til kvinneforskning.

I vår samarbeidet sekretariatet og RFSP om å arrangere et seminar om kvinneforskning for samfunnsplanlegging, der hovedtemaene var "Planlegging for nærmiljø", "Betingelser for kvinners samfunnsinnflytelse" og "Teknologi, sysselsetting, planlegging". Maren Brit Baadshaug har utarbeidet et omfattende referat fra seminaret til dette nummeret av *Nytt om Kvinneforskning*.

Ett prosjekt som har mottatt støtte fra RFSP er amanuensis Beatrice Halsaaas undersøkelse av de kommunale likestillingsutvalgene. Undersøkelsen er nå i ferd med å avsluttes. En av konklusjonene skulle framgå av tittelen på Halsaaas artikkel i *Nytt om Kvinneforskning*, om "Uvalg i motbør".

Innhold

Gerd-Liv Valla:

Kvinneperspektiver i forskning for samfunnsplanlegging.

Hva gjør RFSP? s. 3

Maren Brit Baadshaug:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging s. 8

Beatrice Halsaa:

Utvalg i motbør s. 18

Kari Garmannslund:

Kan ikke jenter regne? s. 22

Sidsel Vogt:

Anna Davin – en engelsk kvinnehistoriker s. 26

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Konferanse om forskning på høyere utdanning s. 29

Arbeidsseminar i kvinnelitteraturforskning s. 32

Nordisk seminar i medisinsk kvinneforskning s. 34

Kurs i rapportskriving for forskere s. 35

Arbeidskonferanse – samfunnsvitenskapelig kvinneforskning s. 35

Bygge og bo på kvinners vilkår: "Kvinnekamp i krisetider" s. 36

Temakurs om "våre kroppar, liv och möjligheter" s. 36

Seminar for EDB-ledere s. 36

Internasjonal feministisk kongress mot incest s. 37

BOKOMTALER

Kvinner og makt i europeisk middelalder s. 38

Hvem eier drømmen din? s. 40

Kjønn, klasse og kaste s. 42

Rekruttering til teknisk utdanning s. 44

LITT AV HVERT s. 46

PUBLIKASJONER s. 51

PUBLIKASJONER FRA SEKRETARIATET s. 54

Kvinneperspektiver i forskning for samfunnsplanlegging. Hva gjør RFSP?

RFSP – Rådet for forskning for samfunnsplanlegging – skal støtte forskning som tar sikte på å gi et bedre kunnskapsgrunnlag for offentlige beslutninger. Men hva innebærer helt konkret forskning for samfunnsplanlegging? Hva slags prosjekter er det Rådet finansierer? Og hvilken plass har kvinneforskningen innenfor Rådets virksomhet?

Under tittelen "Kvinneperspektiver på samfunnsplanlegging" hadde RFSP nylig en utlysning av forskningsmidler for 1984. På enkelte hold har dette ført til følgende spørsmål: "Hva menes med kvinneperspektiver på samfunnsplanlegging?" "Hva slags konstruksjon er nå dette?" Dels som et resultat av en nå århundrelang kamp for kvinners rettigheter, og dels som et resultat av andre og mer selvvirkende forhold (f.eks. arbeidskraftsbehov), er kvinnespørsmål nå definert som et offentlig anliggende,

og institusjonalisert under merkelappen "likestillingspolitikk". Likevel stilles det altså slike spørsmål. Betyr dette at begrepene er for innfløkte – at det er spørsmål om et formidlingsproblem? Eller mener en at selve problemstillingen – riktig forstått – er forfeilet?

RFSP er ansvarlig for å fremme forskning som kan gjøre kunnskapsgrunnlaget for offentlig planlegging bedre. Når rådet etterlyser forskning ut fra et kvinneperspektiv, må det bl.a. sees i sammenheng med den spesielle

plassering kvinner har i samfunnet, og den erfaringsbakgrunn dette gir dem. Kunnskaper *om* og *fra* denne situasjon må fram for å få til en *helhetlig* samfunnsplanlegging, og for å få samfunnet til å virke i takt med de målsettinger som er satt, f.eks. likestillingspolitiske.

Noen eksempler:

— Ved planlegging av bomiljøer vil de som oppholder seg der størsteparten av tiden, og som bl.a. har det daglige ansvaret for barnas trivsel og sikkerhet, ha spesielt gode forutsetninger for å komme med viktige bidrag.

— Den teknologiske utvikling går med stormskritt. Hva vil denne utvikling bety for kvinners arbeidssituasjon, hjemme og ute?

I prosjektet "Familien og sosialpolitikken" viser Kari Wærness at ideologien om større satsing på mer uformelle hjelpeordninger i hjemmene, slår forskjellig ut. Rolleskiftet til fullstendig omsorgstrengende er — ut fra de tradisjonelle roller — mer dramatisk og vanskelig for kvinner enn for menn. I denne situasjonen gir kvinner uttrykk for at de foretrekker hjelp fra det offentlige.

— På giversiden er det opplagt at den nye omsorgsideologien vil medføre økt omsorgsbyrde og fortsatt ulønnet/lavt lønnet arbeid for den delen av befolkningen som tradisjonelt har hatt sin plass i hjemmet og i nærmiljøet, dvs. kvinnene. Dette er neppe i tråd med likestillingspolitiske målsettinger.

Med andre ord: Forskningen må skaffe til veie en kunnskap som både kan tilføre planleggingen nye dimensjoner, og som kan bidra til å hindre eller fjerne forhold som er uforenlig med erklærte mål i f.eks. likestillingspolitikken.

Mange av dem som i 1983 fortsatt spør hva kvinneperspektivet innebærer, vil imidlertid gå videre og stille det

— høyst relevante — spørsmålet: Er da kvinner å betrakte som en ensartet gruppe? Og: Det fins vel mange menn som har samme type erfaringer eller er plassert i liknende situasjoner?

At kvinner tilhører ulike sosiale grupper, er uomtvistelig. At perspektivene vil være forskjellige for en skiftarbeiderhustru i indre by og en hjemmeværende frue med hushjelp, er opplagt. Samtidig er det selvsagt riktig at en finner menn i omsorgsposisjoner, i samme type stillinger som kvinner osv. Det gjenstår likevel at kvinner gjennomgående har en spesiell plassering i samfunnet i forhold til omsorgs- og oppfostringsoppgaver, arbeidsmarkedet, organisasjonsliv osv. "Kvinneperspektiv" viser tilbake på denne samfunnsmessige plasseringen, og innebærer perspektiver ut fra omsorgssituasjon, ut fra lavtlønnsyrker i helse- og sosialsektoren, osv.

Til slutt:

Er det bare kvinner som kan drive den type forskning det her er snakk om?

Som et anvendt forskningsråd er RFSP først og fremst opptatt av å bringe fram forskningsresultater som — direkte eller indirekte — kan brukes i planleggingssammenheng. Det viktige for RFSP vil ikke være hvem som driver forskningen, men de perspektiver, angrepsvinkler og problemområder som settes i fokus. Slik forskningssystemet i Norge er bygd opp, er det en arbeidsdeling som gjør grunnforskningsrådene (f.eks. RSF) ansvarlig for forskerrekutteringen (og dermed for at likestillingspolitiske hensyn i den forstand ivaretas). En annen ting er at det ligger i sakens natur at det vil være flest kvinner som er opptatt av de perspektiver en her etterlyser.

RFSPs aktiviteter på området

Spesielle formidlingstiltak

a) NKN-forsøket

RFSPs mest ambisiøse satsing hittil er et forsøk i samarbeid med Norske Kvinners Nasjonalråd (NKN) og oppfølgingen av det:

Høsten 1979 tok Norske Kvinners Nasjonalråd initiativ til et møte for sine tilsluttede organisasjoner om temaet *kvinner og forskning*. NKN henvendte seg til RFSP for å få faglig bistand og økonomisk støtte til gjennomføringen.

Henvendelsen fra NKN ble tatt opp i sammenheng med RFSPs arbeid med formidling. I dette tilfellet forsøk med formidling av forskningsbehov fra grupper og organisasjoner som vanligvis ikke står sentralt ved påvirkning av forskningsprogram. Resultatet ble et samarbeid mellom NKN, RFSP og Sekretariatet for kvinneforskning (SEK) hvor hensikten fra RFSPs side først og fremst var å få erfaringer med ulike *metoder* for formidling av forskningsbehov, men dernest også å få peilet ut konkrete områder av kvinneforskning RFSP og andre forskningsfinansierende organ burde gå videre på. For NKN var det uttalte mål å få en mer brukerrettet forskning som et middel i arbeidet med å avdekke skjevheter mellom kjønnene.

Beskrivelse av forsøket og de konkrete problemstillinger/kunnskapsbehov som utkrystalliserte seg, ble gjort i rapporten *Kvinner og forskning. Rapport fra et formidlingsforsøk*. Denne er distribuert til kvinneorganisasjoner, forskningsråd, forskningsmiljø, aktuelle departementer m.m. Rapporten har en *omfattende* liste over problemområder som ønskes belyst forskningsmessig.

En *oversikt* over utført/pågående forskning i perioden 1975–81 på de områder som er nevnt i rapporten, ble foretatt av cand. polit. *Brita Gulli* på oppdrag fra RFSP. Hensikten med bibliografien var å tilbakeføre informasjon til kvinneorganisasjonene om hva som finnes, dvs. formidle forskning og å hjelpe RFSP i sine videre prioriteringer. Spredningen av rapporten har vært stor og det kommer fremdeles mange etterspørslers til RFSP (hittil godt over 1000 eks.).

Med bakgrunn i dette omfattende forarbeid ble det avholdt et seminar i mars 1983 om kvinneforskning for samfunnsplanlegging (jfr. annetsteds i dette nr.).

b) Formidling til kvinneorganisasjoner

I samarbeid med FAD finansierer RFSP for tiden et prosjekt v/ Runa Haukaa med ovennevnte prosjekttittel. Prosjektets målsettinger er

- a) formidling av forskningsresultater til kvinneorganisasjonene og deretter
- b) evaluere de formidlingsformene som kvinneorganisasjonene mener seg best tjent med.

Formidlingsformene er delt inn i tre grunntyper:

- 1) tradisjonell akademisk formidling,
- 2) formidling direkte og utelukkende til organisasjonene, og
- 3) formidling gjennom massemedia.

Til formidlingen er det valgt ut både prosjekter som belyser temaer organisasjonene ønsker forskning om, og prosjekter som faller utenfor organisasjonenes uttalte ønsker, men som en likevel mener er relevante for sjonersarbeidet.

Forskningsprogrammer og generell prosjektstøtte

a) Former for forskningsstøtte

RFSPs forskningsaktivitet er delt i to hovedkategorier: programmer og generell prosjektstøtte. Sistnevnte kategori er "postkasse"-delen av RFSPs virksomhet. Her mottar og behandler RFSP enkeltsøknader fra forskningsmiljøene uten at det på forhånd er foretatt noen spesiell kartlegging av behov hos potensielle brukere. Det dreier seg m.a.o. om rent forsker-initiert virksomhet. I Rådets første periode utgjorde dette størstedelen av budsjettet. Det skjer imidlertid en stadig nedtrapping av denne aktiviteten til fordel for forskningsprogrammene. Programmene er styrt og initiert av Rådet selv, med klarere brukermedvirkning både i initiativ- og utførelsesfasen. Det relative forholdet mellom programmene og generell prosjektstøtte pr. i dag er således ca. 60–40 med en 80–20 fordeling som siktemål.

Bildet må kompliseres noe: For 1984 har Rådet vedtatt at deler av den generelle prosjektstøtten skal øremerkes til spesielle temaer (1 mill. av de 2 mill. som er til fordeling på nye søknader). Denne konstruksjonen har fått navnet *Målrettet prosjektstøtte*, og må sees som en mellomform mellom de to hovedkategoriene. Det stilles her visse krav til avgrensninger, temainnretting og brukermedvirkning i formulering av problemstillinger. De temaer en har valgt å satse på for 1984 er:

- evaluering av helse- og sosialsektoren,
- kvinneperspektiv på samfunnsplanleggingen.

Avgjørelsen om denne målrettingen av midler ble tatt samtidig med at arbeidet med NKN-forsøket var i sin avslutningsfase. Temaet "Kvinneperspektiv..." ble bl.a. av den grunn et av de mest aktuelle, og et av de endelig utvalgte.

b) Programmene

RFSP har i dag følgende programmer:

	Tidsperiode	Totalt budsjett 83 (inkl. samfinans)
Byforskningsprogrammet	1981-84 (1. halvår)	2.30 mill.
Arbeid i 80-åra	1981-85	2.37 mill.
Olje og samfunn	1982-86	3.50 mill.
Sosialpolitikk (1)	1981-84	1.84 mill.
Kommunal økonomi	1982-86	1.36 mill.
Formidlingsprogrammet	Permanent	1.0 mill.

(1) Forsøksperiode. Programmet vil trolig fortsette i samme eller i en noe annen form.

For start i 1983/84:

- Fordelingsvirkninger av offentlige tiltak
- Forvaltnings-/styringsforskning

For alle de igangværende programmer gjelder det at det er lite rom for nye prosjekter. *Eventuell* utlysning kunngjøres særskilt. Av og til går en imidlertid direkte ut til aktuelle forskningsmiljøer og ber om prosjektoppslag.

c) Generell prosjektstøtte, herunder målrettet prosjektstøtte

Som nevnt er dette støtte til enkeltprosjekter. Tematisk kan de spenne over hele RFSPs virkefelt. Pr. i dag er dette inndelt i følgende områder:

1. Langsiktige perspektiver
2. Forvaltning av naturressurser og miljø
3. Produksjon og arbeid
4. Fordeling og likestilling
5. Nærmiljø og lokalsamfunn
6. Sosiale perspektiv og tiltak
7. Styring av samfunnsutviklingen
8. Norge i verdenssamfunnet

Kunngjøringen her skjer i dagspressen, og ordinær søknadsfrist er 15. mai.

For den målrettede delen av denne (jfr. foran) er søknadsfristen satt til 1. juli for 1984-søknader.

Kvinneforskningen i RFSPs virksomhet

Hvor befinner så den kvinnepolitisk mest relevante forskning seg? Ved utgangen av 1982 ble det laget en oversikt over "Kvinneforskning og kvinneandel i RFSPs forskningsaktivitet".¹ Denne viser at det både absolutt og forholdsvis er klart flere "kvinneforsknings"-prosjekter under den generelle prosjektstøtte,² og prosjektene spenner over et vidt felt, og over sentrale temaer (likestillingsutvalg, kvinners helse sett i sammenheng med bomiljø, prostitusjon, arbeidstidsmønster og likestilling, osv.). Under programmene er det klart færre prosjekter som kan defineres inn under det en rimeligvis kan betegne som "kvinneforskning". Olje og samfunn, RFSPs største program, har eksempelvis bare ett prosjekt i denne kategorien.

Før en går over til å finne forklaringer på dette må det nevnes at en sammenligning av *søkere* til RFSP viser at det ikke er noe grunnlag for å hevde at kvinnelige søkere diskrimineres. Innvilgningsprosenten er tvertimot noe høyere for kvinner enn for menn på begge former for prosjektstøtte. (Merk: det dreier seg her om et lite tallmateriale, slik at en må være varsom med å trekke bastante konklusjoner.)

Hvorfor er det så flere kvinneforskningsprosjekter under generell prosjektstøtte? En viktig årsak ligger antakelig i at rådet under den generelle prosjektstøtte for 1981 spesielt prioriterte prosjekter på området Fordeling og

likestilling. En annen forklaring har også vært lansert: Det ligger i måten programmer organiseres på at personer som er i de sentrale nettverk både på forsker- og brukersiden lettere kommer i posisjoner i forhold til programmet (først i den problemformulerende fasen og senere i den prosjektførende). Kvinnelige forskere, som for størstedelen ikke befinner seg sentralt i slike nettverk, vil dermed ha vanskeligere for å vinne fram med sine problemstillinger/prosjekter her, enn under den generelle prosjektstøtte hvor det er fritt fram for alle. Dersom en slik antakelse er riktig, kunne det isolert sett være en fordel for "kvinneperspektivet" om RFSP satset mer på generell prosjektstøtte enn tendensen er i dag. Dette har for øyeblikket liten oppslutning i Rådet. Rådet var ved sin opprettelse tenkt nettopp å ha en initierende og styrende funksjon. Programmer i en eller annen form vil dermed være hjørnesteinen i RFSPs virksomhet i overskuelig framtid.

Løsningen må heller ligge i at Rådets kontaktflate utvides, og i at kvinneperspektiver – og miljøer som ivaretar disse – må spille en viktig rolle i problemformuleringen og i den forskningsutførende fasen. Her må kvinneforskningsmiljøene selv være aktive, enten gjennom det enkelte miljø eller gjennom Sekretariatet for kvinneforskning. Sekretariatet vil jo være sentralt i oppbyggingen av infrastruktureltiltak på dette området den nærmeste tiden.

Gerd-Liv Valla

Rådet for forskning for samfunnsplanlegging
NAVF

1. Oversikten, som har med korte sammendrag av prosjektene (til sammen 21), kan fås ved henvendelse til RFSP. Seks av de 21 prosjektene lå under programmene, resten under generell prosjektstøtte.
2. 15 prosjekter lå under generell prosjektstøtte, de resterende under programmene.

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging

I mars i år arrangerte Sekretariatet for kvinneforskning et seminar om kvinneforskning for samfunnsplanlegging. RFSP finansierte seminaret, og deltok i planleggingen og gjennomføringen. Seminaret var organisert rundt tre hovedtemaer:

- Planlegging for nærmiljø
- Betingelser for kvinners samfunnsinnflytelse
- Teknologi, sysselsetting, planlegging

Seminaret på Sanner Turisthotell var en oppfølging av RFSPs tidligere samarbeid med det samfunnsvitenskapelige sekretariatet for kvinneforskning og Norske Kvinners Nasjonalråd om formidling av forskningsbehov. (Se Gerd-Liv Vallas artikkel i dette nr.) Hensikten med seminaret var å invitere kvinneforskere til en videre diskusjon og konkretisering av forskningprosjekter i forhold til noen av de sentrale områdene der den tidligere kartleggingen har vist at det er behov for innsats. Seminaret skulle også drøfte organisasjon og samarbeid mellom ulike forskningsprosjekt og -miljøer.

Arbeidet på seminaret foregikk dels i

plenum, dels i grupper. Det blir her referert fra hovedinnleggene og kommentarene til innleggene. Egen seminarrapport kan ellers fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Planlegging for nærmiljø

Anne Louise Gjesdahl Christensen definerte i sitt foredrag planlegging som tilrettelegging av endringsprosesser i ønsket retning mot ønskede mål i en framtidig situasjon. Planleggingens overordnede målsettinger er knyttet til øns-

ket om det vi – det politiske flertallet – tror er et bedre samfunn. Men denne planleggingen er bundet av den økonomiske, politiske og teknologisk/organisatoriske situasjonen i samfunnet. Det er likevel viktig å holde fast ved at planlegging baserer seg på forståelsesmessige fundamenter og på visjoner om det gode samfunn.

Hovedinnholdet og hovedfaser i dagens planlegging kan sammenfattes i 10 faser:

- 1) Bestående situasjon med mangler, problemer, konflikter, ressurser og verdier. Grupper av mennesker har forskjellige interesser.
- 2) Analyse av bestående situasjon.
- 3) Definisjon av behov for endring, og for å opprettholde verdier. Definisjon av interessepartenes roller i endringsprosessen.
- 4) Programformulering.
- 5) Vurdering/konstruksjon av virkemidler: evt. forandring av lovverk, avsetting av midler/finansieringsordninger, organisasjonsmessige løsninger: valg av eksisterende organ eller omorganisering.
- 6) Utforming av strategi og prosedyre for iverksetting.
- 7) Gjennomføringsfase.
- 8) Erfaringsfase.
- 9) Analyse av erfaringsfase.
- 10) Tilbakeføring av erfaring til planleggingsapparatet.
- 11) Justering av program, virkemidler og strategier.

Av disse fasene pekte Gjesdahl Christensen på situasjonsanalysene som særlig interessante for "forskning for samfunnsplanlegging". Dette gjelder både analyser av bestående situasjon (fase 1) og erfaringsfasen (9).

Idag er planlegging og gjennomføring i høy grad *resultatorientert*. Det ønskede mål – politisk vedtatt, ofte med gitte tidsrammer – er overordnet selve

endringsprosessens innhold og hva den betyr i forhold til den bestående situasjon. Den bestående situasjon forstås først og fremst gjennom de problemene den skaper. Forståelsen for de verdier den representerer med sine fysiske, økonomiske og sosiale ressurser får i liten grad være med som premiss ved utforming av virkemidler og framgangsmåte. Spørsmålet om hvordan en skal sikre kontinuitet gjennom de forandringer som skal skje, stilles ikke. Forholdet mellom brudd og kontinuitet burde diskuteres i større grad.

Fastlegging av framtidige løsninger og mål hemmer den naturlige utvikling i de kulturelle prosesser. Kulturell utvikling foregår i forholdsvis korte trinn, slik at hvert nytt trinn er forståelig i forhold til en eksisterende situasjon. Dette gjelder både de kreative prosesser som resulterer i oppfinnelser – organisatoriske såvel som tekniske – og selve aksepteringen av nye fenomen hos brukeren. En oppfinnelse må være forståelig og anvendelig i de miljøer den skal brukes i, hvis ikke vil den forbli hos oppfinneren.

Ved å binde seg til en framtidig situasjon slik planlegging ofte gjør, klipper en over mulighetene for naturlige kreative prosesser med mange deltakere. Ved at profesjonene overtar styring og leverer løsninger blir den alminnelige folkelige kompetanse avsatt. Hvis en slik utvikling skjer på felt etter felt i samfunnet, kan dette få fatale kulturelle konsekvenser. Vi kan få et passivt folk som er gjort til forbrukere av andres produkter og avgjørelser. Dette står i motsetning til en målsetting om at alle skal ha rett til å bruke sine evner og krefter.

Det må derfor være en viktig oppgave å komme fram til hvilke felt som ikke bør planlegges og fastfrys på vegne av framtida, men også bør få utvikle seg på utgangssituasjonens premisser. Bolig og nærmiljø er et slikt felt.

Tegning: Anne Hermansen

Resultatorientert planlegging framstår her som særlig uheldig. Kunnskapene og ferdighetene som forvaltes her er av stor betydning for alle andre felt i samfunnet.

Tankene om en prosessorientert planlegging er ikke nye (f.eks. Ottar Brox: Generativ planlegging), men har fått liten praktisk anvendelse.

Forsøksvirksomhet omkring dette ville kunne gi muligheter for å finne fram til hvordan en kunne kombinere planlegging nedenfra og planlegging på makronivå – det siste må vi selvfølgelig fortsatt ha. En planlegging som i høyere grad baserer seg på situasjonsgenererte løsninger og framdrift gjennom

håndterbare trinn, vil ha en langt større mulighet for å ivareta kvinners interesser. Dette kunne være en innfallsport til å få gjennom en utvikling som i høyere grad bygger på kvinners kompetanse, både hos brukere og planleggere.

Sigrun Kaul la i sin kommentar vekt på forholdet mellom nærmiljø og stor-samfunn som et hovedfelt for en kvinneforskning om planlegging. Hun påviste hvordan denne forbindelsen ikke ble knyttet i Nærmiljømeldinga (St.meld. 16, 1979–80), og hvordan dette ville gjøre det problematisk å gjennomføre nærmiljøpolitikken. Hun pekte videre på at meldinga forsøkte å lage en kjønnsnøytral miljøpolitikk, samtidig som den syntes å akseptere den nåværende arbeidsdelingen.

Nærmiljøet framstår som et kvinnedominert fellesskap, hvor man har "montert" inn en rekke fellesfunksjoner uten at dette vil endre fellesskapets prinsipielle karakter. Politikken for myke nærmiljøer kan i verste fall vise seg å bli en legitimering av en hard samfunnspolitikk: "Utenfor de trygge nærmiljøene går motorveiene – der ligger de forurensede fabrikkene, de regulerte vassdragene og den skamferte naturen".

Når grunnleggende sosiale relasjoner privatiseres i hjem og nærmiljø, vil det sosiale korrektiv til prosesser i storsamfunnet svekkes. Når storsamfunnet er atskilt fra hverdagslivet og primærsosialisering, geografisk og personellmessig, vil det lettere kunne utvikle teknikker og holdninger som motarbeider reproduksjonen og omsorgen, og dermed seg selv på lengre sikt.

Det er derfor et viktig anliggende for kvinneforskningen å arbeide med visjoner og strategier for hvordan de materielle omgivelser formes og utvikles. Når kvinnebevegelsen krever kontroll over reproduksjonen, må vi også kreve kontroll over dens materielle betingelser. Derfor er kontroll over nærmiljøet viktig. Hverdagens sosiale rammer kan være et utgangspunkt for å diskutere både kontroll over teknologi og kvinners samfunnsrett. Forbedringer i nærmiljøet er betinget av kvinners likestilte deltakelse og omvendt. Begge deler er nødvendige i et kvinnefrigjøringsperspektiv.

Kaul sammenfattet en del problemstillinger og forskningsbehov slik: Det er behov for forskning omkring nye organisasjonsmodeller og samarbeidsformer på nærmiljønivå, og mellom dette og overordnede nivåer. Forskning omkring de hindringer en møter ved gjennomføringen av kollektive, integrerte samarbeidsformer vil gi forståelse for nødvendige endringer i storsamfunnets strukturer. Planleggings- og beslutningsprosessenes organisering og innhold blir her viktige.

Arbeidet med visjoner og utopier for mer helhetlige løsninger står sentralt i dette bildet, og for materiellstrukturernes utforming. Som en spesiell utfordring til samfunnsviterne så Kaul en teoriutvikling omkring forholdet produksjon—reproduksjon, storsamfunn—nærmiljø, overordnede strukturer og dagliglivets.

Inger Stray Lien framhevet i sin kommentar at nærmiljøet vies liten oppmerksomhet i den praktiske planleggingen som utføres i kommunene i dag. Planleggingen foregår hovedsakelig etter bygningsloven, og det er de teknisk-økonomiske vurderingskriteriene som er de dominerende. Unntak finner en i planleggingsvirksomhet som er direkte støttet av Miljøverndepartementet eller av Statens Nærmiljøutvalg. Men dette er i beskjedent omfang i forhold til kommunenes løpende planleggingsarbeid. Nærmiljø bør vies langt større oppmerksomhet både på generalplannivå og når det gjelder utformingen av reguleringsplaner og bebyggelsesplaner.

I generalplansammenheng er det især lokalisering av arbeidsplasser, servicefunksjoner og boliger som er vesentlig. I reguleringsplanen legges grunnlaget for den mer detaljerte utformingen av utbyggingsområder. Her avgjøres hvor hovedveier og gangveier skal ligge, hva som skal bygges og hvor tett det skal bygges ut. Bebyggelsesplanen viser i detalj hvordan bygningene skal plasseres og hva som skal brukes til utendørs lek og opphold, dvs. viktige elementer i det som kan kalles nærmiljøet.

Selv om nærmiljø i mange kretser er blitt et moteord, mente Stray Lien at det var fristende å påstå at tekniske og økonomiske argumenter er mer dominerende i dag enn noen gang. Det finnes nok planleggere som er opptatt av nærmiljøet og som legger stor innsats i å arbeide for å forbedre dets kår, men de snakker ofte for hverandre. Det er politikerne de må nå. Det er deres stemmer som er avgjørende, og det er de som må se den langsiktige gevinsten som ligger i at vi alle kan finne oss til rette i og trives i gode nærmiljøer med rom for variert utfoldelse i det daglige liv.

Betingelser for kvinners samfunnsinnflytelse

Helga Maria Hernes presenterte en programskisse for forskning om kvinners samfunnsmakt knyttet til fire områder: fordelingspolitikk, den offentlige sektor, organisasjonsstudier og teoretiske avklaringer omkring et kvinneverlevant maktbegrep.

Fordelingspolitikk og interesseanalyse

Hernes tok utgangspunkt i at kvinner har økt sin deltakelse på de fleste områder etter at de fikk stemmerett, uten at dette har ført til en tilsvarende økning i innflytelse eller makt. En del av de dilemmaer dagens kvinner står overfor er knyttet til den offentlige sektors ekspansjon, som har bidratt til å trekke kvinner inn i lønnsarbeidet og til å føre det tradisjonelle kvinnelige ubetalte arbeidet inn under offentlig kontroll. Denne prosessen er ufullstendig, og i stadig forandring. Velferdsstatens første fase var preget av forsøk på å etablere og opprettholde mannens forsørgeransvar. Denne rollen er svekket, men dette har ikke nedfelt seg i folks bevissthet eller i politiske vedtak. Fordelingspolitikken er dermed blitt et sentralt kvinneanliggende, og utfordringen ligger i å se industripolitikken, skattepolitikken, arbeidsmarkedspolitikken og familiepolitikken i sammenheng. Dette krever tverrfaglig kvinneforskningsinnsats for å kunne lykkes.

En slik analyse må også klarlegge kvinners interesser, og sees i sammenheng med den organisering og politisering som har foregått på kvinnehold både i politisk og faglig sammenheng.

Prosessene må belyses nedenfra såvel som ovenfra. Det *etiske* problem ligger i at kvinner er blitt klienter og gjenstand for politiske vedtak i langt større grad enn de er blitt statsborgere og beslutningstakere.

Vurdering av den tjenesteytende og offentlige sektors bidrag til fellesskapet

Kvinnens inntreden i den offentlige sektor understreker og forsterker det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Det økonomiske aspekt i denne sektorens betydning for kvinnesysselsettingen er bestemt av to hovedproblemstillinger: 1) Problemer omkring det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, og 2) Problemer omkring økonomisk teori og økonomiske modeller som overvurderer den private og den industrielle sektors bidrag til fellesskapet og undervurderer den tjenesteytende og offentlige sektors bidrag. Denne sosialøkonomiske nostalgien og ideologien kan fortone seg som mannssamfunnets siste skanse.

Hernes påpekte videre at en kvinnevernlig samfunnsteori må ta utgangspunkt i en teori om sosialt nødvendig arbeid, både lønnet og ulønnet, for å komme fram til en adekvat teori om forholdet mellom produksjon og reproduksjon. Dette er en utfordring til sosialøkonomien. Rekruttering til kvinneforskningen på det sosialøkonomiske fagfeltet er derfor et like alvorlig problem for det samfunnsfaglige forskningsrådet som rekrutteringsproblemerne til kvinneforskningen fra de naturvitenskapelige og medisinske fagområdene er for de råd som er ansvarlige for dette.

Organisasjonsstudier

Hernes etterlyste studier av de mekanismer som holder kvinner vekk fra innflytelse og makt i de store organisasjo-

nene, hvor vi tilbringer en økende grad av tid. Dette er nødvendig for å kunne si noe om strategier. At kvinneandelen i seg selv ikke betyr noe viser kvinners rolle i fagbevegelsen. At mobilisering kan ha virkning, viser kvinners framgang i politiske verv. Men vi vet også at denne framgang ennå ikke har betydd så mye med hensyn til å påvirke politikken. Hernes hevdet at deler av næringslivet har gjort en mye større innsats med hensyn til likestillingspolitikken enn den offentlige sektor, og stilte spørsmål om hvorfor det er slik. Hun påpekte at det er utrolig hvordan en del større etater har klart å unngå enhver form for effektiv likestillingspolitikk.

En rekke viktige spørsmål kan stilles ut fra forskjellen mellom andel kvinner som deltar og deres faktiske innflytelse, og forskjellene mellom kvinners deltakelse og innflytelse i fagbevegelsen og i det politiske liv. Forholdet mellom kjønnene har til nå vært lite problematisert i kvinneforskningen, både privat, i organisasjonene og i næringslivet. I den nåværende økonomiske situasjon med økende arbeidsledighet kan vi vente større konkurranse mellom kvinner og menn i arbeidslivet. Denne konflikten vil sannsynligvis gi seg uttrykk i politiske konflikter langs kjønnsdimensjonen. Tverrfaglighet etterlyses også her. Vi trenger "institusjonelle etnografer" med ulik bakgrunn, men med organisasjonsteoretisk trening og interesser. Feltet vil gi kvinneforskningen anledning til faglig fornyelse og til å komme med viktige teoretiske bidrag. Feministisk organisasjonspraksis, som riktignok er dårlig empirisk undersøkt, vil gi en nyttig innfallsvinkel her. Et aktuelt spørsmål er om "den nye lederrollen" er en kvinneverole.

Slike undersøkelser vil med nødvendighet måtte ta opp en del ømtålelige emner, som menns og kvinners hold-

ninger til hverandre som kolleger, deres fordommer og deres frykt og angst for hverandre. Den rent nyttemessige begrunnelsen for slik forskning skulle være klar: Organisasjonenes evne til å fornye seg er svært avhengig av deltakernes evne og vilje.

Et kvinnerelevant maktbegrep

Hernes slår fast at en kvinneforskning som er inspirert av feminismen har et moralsk aspekt; på samme måte som marxismen vil den forandre verden. Feminismen kan sees som en normativ teori om sosial rettferdighet og urettferdighet. Som normativ og teoretisk *vitenskap* dreier feminismen seg om likhet og ulikhet, og en av våre viktigste oppgaver er å legitimere nye former for likhet og ulikhet mellom kvinner og menn. Som *politisk bevegelse* har feminismen brakt intimsfæren og dagliglivets organisering inn på den politiske arenaen.

Både kvinneforskning om makt og feminisme som bevegelse står overfor samme teoretiske og strategiske dilemma, nemlig spenningsforholdet mellom separatisme og integrasjon. Hernes ser separatisme som en nødvendig overgangsstrategi, men ingen grunnleggende filosofi. Hun stilte videre spørsmålet om hvilket utgangspunkt som er mest fruktbart i det videre arbeidet i kvinners *avmakt*, det at kvinner har *lite makt*, eller at *deres maktpotensiale* er så stort at deres undertrykking må sees i forhold til deres egentlige makt. Foreløpig kan en si at avmaktsteorien gir et vanskelig utgangspunkt for strategiske diskusjoner.

Hernes formulerte til slutt feminisms teoretiske utfordring i forhold til to problemområder: 1) Kjønnslighet og kjønnsulikhet innenfor rammen av et demokratisk system. 2) Et teoretisk

rammeverk for en studie av betingelser for kvinners samfunnsinnflytelse. Skal vi få en samfunnsplanlegging som vil bruke politiske virkemidler for å oppnå likestilling mellom kjønnene, må vi få en diskusjon om kjønnsforskjellenes politiske relevans og av betingelsene for en ny balanse mellom likhet og ulikhet. Også selve planleggingsbegrepet må problematiseres fordi eksperimenterende og frigjørende holdninger må være en integrert del av selve prosessen mot likestilling.

Hilde Bojer ønsket i sin kommentar å sette en del gjengse forestillinger om menns og kvinners relative betydning på hodet. Menn og det menn gjør ansees for viktig, mens kvinner og det kvinner gjør ansees for uvesentlig. Grunnlaget for å snu opp ned på slike vurderinger er at det er mulig å tenke seg at samfunnet kan fungere og opprettholde seg selv nesten uten menn, mens det motsatte ikke er tilfelle. Selve reproduksjonsprosessen gjør det nødvendig med mange kvinner for å føre arten videre. Hun mislikte forøvrig den begrepsmessige oppdelingen av produksjon og reproduksjon. Også kvinneforskere er for bundet av de tradisjonelle sosialøkonomiske modellene som underbygger slike skiller og en lav vurdering av kvinners betydning. Kvinner bør bli seg sin økonomiske makt bevisst, og det må være viktig for forskningen å understreke og underbygge kvinners store maktpotensiale.

Hun mente at mulighetene for å trekke flere kvinnelige økonomer inn i kvinneforskningen er forholdsvis små så lenge andelen kvinner i faget er så lav. På dette stadiet er det viktig at andre samfunnsforskere skolerer seg i økonomi og bidrar til teoriutviklingen på dette punktet.

Tone Sverdrup tok særlig fram to områder som aktuelle forskningsfelt på det kvinneverettslige plan ut fra Helga Hernes' foredrag. Det første var makt-

forholdet innenfor ekteskapet. Her vil det samlede datamateriale fra de sakene Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) har behandlet – ca. 1000 pr. år – være en viktig kilde som kan utnyttes. Sakene gir verdifull informasjon både om de faser i en kvinnes liv som utløser behov for retts hjelp, og om hvordan rettssystemet møter dette behovet.

Det andre feltet er den samfunns-makt som er betinget av at enkeltmennesket har tid og økonomiske ressurser til deltakelse i samfunnet. Det private omsorgsarbeidet er i høy grad bestemmende for kvinners samfunnsinnflytelse, men har ikke vært gjenstand for samlet, kritisk analyse. Det private omsorgsarbeidet styres av atferdsregulerende lover (skatte- og trygdelovene, ektefelle- og skifteloven, erstatningsreglene m.m.). Rettigheter og plikter i omsorgsarbeidet utmåles i penger, og i denne typen lovgivning er lønnsinntektene et sentralt grunnlag for utmåling.

Trygdeloven bygger i stor grad på at en arbeider 8 timer kontinuerlig gjennom hele sitt yrkesaktive liv. Kvinner som i perioder veksler mellom å være hjemme og ute, og som arbeider halv dag, faller ofte utenfor de grensene som gir rett til trygdeytelser.

Det samme gjør seg gjeldende for *skattelovene*. Skattleggingen bygger på den forutsetningen at det skal være mulig å livnære seg på den netto disponible inntekt som kan opptjenes på en 8 timers arbeidsdag. I dag kan "mulighetsområdet" for en daglig arbeidsinnsats for et hushold utvides i begge retninger: fra 4 (deltidsansatt enslig) til 16 timer (heltidsansatt ektepar). Vårt skattesystem er ikke rettet mot å hankses med problemer som oppstår når flere forhold varierer sterkt: arbeidstid, inntektenes størrelse, en- og to-inntektsfamilier. Progresjonssatsene kan få utilsiktede virkninger.

Sverdrup pekte på at disse spørsmål

vil bli særlig viktige ved innføring av 6-timers dagen. Hun mente at deler av den omfordeling som 6-timers dagen vil gjøre nødvendig, best kan løses gjennom skattesystemet. Hun viste her til Kari Skredes tanker om livsløpsskatt, der en tenker seg en fordeling av skattebyrder over livsløpet ut fra hensynet til omsorgsarbeidet.

Teknologi, sysselsetting, planlegging

Merete Lie begynte sitt foredrag med å peke på fire grunner til å studere teknologiens betydning spesielt for kvinner:

—Kvinner og menn befinner seg i forskjellige situasjoner i utgangspunktet. Kvinner har en mer usikker plass i arbeidslivet med avbrutte yrkeskarrierer, deltid, småjobbing osv. Innenfor det regulære arbeidsliv jobber de på begrensede områder rent yrkesmessig. Det meste av forskningen på feltet er gjort i industrien i de grener som er mest preget av teknisk endring. Bortsett fra kontorsektoren, er det gjort lite forskning på kvinneyrkene.

—Teknologien utvikles innenfor et kjønnsdifferensiert og kvinneundertrykkende samfunnssystem. Teknologien kan bidra til å forsterke et slikt mønster. Det er viktig å avdekke slike usynlige premisser som legges til grunn ved utvikling og bruk av teknologi.

I teknologien ligger det også et potensiale for sosial endring. Derfor blir det viktig å avdekke og utnytte positive muligheter for endring av kjønnsrollemønsteret.

—Kvinneforskningen har mye å tilføre teknologiforskningen, f.eks. det å se det lønnete og ulønnete arbeidet i

sammenheng. Dette perspektivet tas opp av dem som diskuterer nye arbeidsmønstre med kortere arbeidstid, hjemmearbeid og desentraliserte arbeidsplasser.

Lie stilte spørsmålet om hva kvinneforskningen hadde å lære av teknologiforskningen. Det som først og fremst preger denne forskningen er de motstridende resultatene. Det er vanskelig å trekke entydige konklusjoner. Dette gjelder også forskningen om kvinner på feltet. De slutninger som trekkes skjer på grunnlag av generell teknologiforskning kombinert med kunnskap om kvinners situasjon i arbeidslivet. De empiriske studiene som finnes er i høy grad begrenset til kontorsektoren. Det eneste en med sikkerhet kan si er at det skjer en effektivisering av arbeidsprosessen, og at det vil stilles nye krav til arbeidskraften.

På denne bakgrunn trakk Lie opp fire viktige forskningsområder omkring teknologi og kvinners arbeid:

1. *Arbeidsledighet.* Tidligere forutsigelser om at teknologisk endring vil forårsake spesielt stor arbeidsledighet blant kvinner, er hittil ikke blitt dokumentert. Men problemstillingen er fortsatt like aktuell nå med økende arbeidsledighet. Vi vet for lite om prosessene som fører til arbeidsledighet og om hvordan yrkessegregeringa mellom kvinner og menn vil fungere i en slik sammenheng.

2. *Nye kvalifikasjonskrav.* Hvilke nye kvalifikasjonskrav stilles, og hva betyr dette i forhold til eksisterende yrker? Hvordan kan kvinner forberedes til disse endringene gjennom utdanning og opplæring? Kvinneforskninga har gitt viktige bidrag med hensyn til selve læringsprosessen, og kan brukes til å vise hvordan kvinners yrkeskunnskaper kan bidra til en positiv utvikling innen kvinneyrkene ved å påpeke hvor teknolo-

gien kan være et nyttig redskap og hvor den kan true innholdet i arbeidet.

3. *Nye arbeidsmønstre.* Vil desentraliserte arbeidsplasser basert på telekommunikasjon bli vanlige? Hva vil dette bety for mulighetene for fellesskap og kollektivdannelser? Vil det bety økt privatisering eller styrking av fellesskapet i bomiljøene? Hva vil det bety for forholdet mellom produktivt og reprodusert arbeid med tanke på arbeidsdelingen mellom kjønnene?

4. *Innflytelse.* Hvilke påvirkningsmuligheter finnes for kvinner når det gjelder hvilken teknologi som utvikles og hvordan den brukes? Retten til å medvirke ved innføring av ny teknologi er her sentral, men kvinner har på grunn av sin plass i bedriftshierarkiet og i organisasjonene hatt liten innflytelse i denne prosessen. Hvilke mekanismer utelukker kvinnene, hvordan kan deres deltakelse økes?

Elin Kvande tok i sin kommentar opp spørsmålet om det er de økende kvalifikasjonskrav som er den rådende tendens i utviklingen på arbeidsmarkedet. Det hevdtes — og er til og med nå målfestet i offentlige meldinger — at kvinner må skaffe seg teknisk kompetanse i større grad. Dette både for å få arbeid og for å kunne være med på å styre den teknologiske utviklinga. Med utgangspunkt i egen forskning rettet hun søkelyset mot en del forhold som kan tyde på at vi får en reproduksjon av den kjønnsmessige arbeidsdelinga også i yrker som krever høyere teknisk utdanning.

Kvinner søker til høyere teknisk utdanning — NTH — i økende grad, men det er en klar tendens til kjønnsdeling når det gjelder valg av avdeling og fagkombinasjoner. Dette innebærer blant annet at jenter ikke velger de fagområdene hvor den tekniske utvikling går raskest og som har størst betydning for næringslivet (elektro- og dataavdelinge-

ne, skips-, maskin- og bergverksavdelingene). Derimot er jentene nå i flertall på kjemi- og arkitektstudiene, de fagene der det nå er vanskeligst å få jobb. Innenfor byggfagene velger jentene planlegging, ikke konstruksjonsfag.

Spørsmål som må stilles er: Hva slags holdninger til teknologi styrer de kvinnelige ingeniørstudentenes utdanningsatferd; en atferd som blir bestemt av for hvilken del av arbeidsmarkedet de får adgang til. Hva skal til for at utradisjonelle utdanningsvalg ikke fører til at kjønnsdelingen reproduseres? Kvinnelige ingeniører vil være en nøkkelgruppe for forskning om hvorvidt mer utdanning er et så effektivt våpen i likestillingskampen som det ofte hevdes.

For å belyse spørsmålet om kvalifikasjoner er nok, eller om det likevel vil være mekanismer som fører til kjønnsdeling, viste Kvande til svenske data. Boel Berner finner at kvinnelige ingeniører er i underordnede stillinger, og at mannsdominansen er total i de miljøer hvor teknologien utvikles og beslutninger tas. Begrepene *segregering* og *underordning* brukes for å beskrive de subtile og indirekte utestengningsmekanismene som gjør seg gjeldende i dag. Kvande etterlyser forskning om hvorvidt kvinner stenges ute fra ekspanderende yrker, og på hvilken måte dette i tilfelle skjer.

Maren Brit Baadshaug støttet Lie og Kvande i at det var viktig at diskusjonen om kvinner og teknologi ikke ble begrenset til en diskusjon om dataeteknologiens betydning alene, men at dataeteknologien og utviklingen av den måtte sees i sammenheng med kvinners forhold til moderne teknikk og teknologiutvikling i sin alminnelighet.

Hun pekte på at kvinner i liten grad er representert i forsknings- og utredningsvirksomheten omkring de samfunnsmessige organene på dette feltet. Kvinneperspektivet er i liten grad truk-

ket inn i den pågående forsknings- og utredningsvirksomhet.

F.eks. har utvalgene bak de to sentrale offentlige utredningene på dette feltet bestått bare av menn. Det gjelder "Sysselsetting og arbeidsmiljø i 80-årene" (NOU 1980: 33, KAD) og "Økonomiske og sosiale virkninger av ny datateknologi" (NOU 1981: 14, Finansdepartementet). Den første gruppa har også vært styringsgruppe for et forskningsprosjekt med samme navn.

Der hvor forhold som angår kvinner er blitt tatt opp, synes tilnærming og konklusjoner å være tvilsomme. NOU 1981:14 diskuterer spesielt den nye teknologiens betydning for kvinners sysselsettingsmuligheter, og konkluderer med at kvinners sysselsetting ikke synes å være spesielt truet.

Det er imidlertid grunn til å stille spørsmål ved den type prognoser denne og andre vurderinger av sysselsettningstendensene for kvinner bygger på. Slike prognoser kan være basert på rene framskrivninger av forhold på et gitt tidspunkt, eller de kan ha innebygget ulike endringsalternativer. Det som er slående ved gjennomgang av en del prognoser, er den utilfredsstillende måten for å beregne *tilbudet* av kvinnelig arbeidskraft. For det første har ingen av prognosene i tilstrekkelig grad tatt hensyn til økningen av kvinnelig arbeidskraft i 70-åra, selv om en brukte de alternativene som ga den høyeste kvinnelige yrkesdeltakelsen. Dessuten, sett i forhold til likestillingsmålsettinger og målsettinger om arbeid til alle, antyd det ingen av beregningsmåtene en kvinnelig yrkesdeltakelse som ville være tilfredsstillende. Dette kan føre til et for optimistisk bilde av kvinners framtidige sysselsettingsmuligheter.

Det er derfor viktig at slike – og andre – prognoser underkastes kritisk vurdering fra et kvinneperspektiv.

Baadshaug etterlyste til slutt en kvinnelig framtidsforskning! Med dette

menes at det bør arbeides med å skissere samfunnsmodeller som tar hensyn både til en del av målsettingene for likestilling – som det faktisk er tverrpolitisk enighet om – og til noe av det som kvinneforskning og kvinnebevegelse har avdekket som betingelser for kvinnefrigjøring og "det gode liv".

Oppsummering

Det var mange felles berøringspunkter mellom de tre hovedtemaene for seminaret. *Betingelser* for kvinners samfunnsinnflytelse på beslutningsprosesser i ulike planleggingssammenhenger, og *evaluering* av konsekvenser av teknisk og økonomisk planlegging ble tatt opp innenfor alle temaområdene. Ord som "Alternative modeller", "Utopier" og "Visjoner" gikk også igjen i de forskjellige innleggene og debattene.

Fordi kvinneperspektiver i høy grad er fraværende i den eksisterende planleggingen og de premisser den bygger på, og fordi vi etter hvert gjennom kvinneforskningen har fått kunnskaper om betingelser for kvinners deltakelse og innflytelse på en rekke områder, synes det rimelig å etterlyse en kvinnelig framtidsforskning. Med dette menes arbeid med å skissere samfunnsmodeller som tar hensyn til målsettinger om likestilling. Forskning om betingelser for gjennomføring av 6-timers-dagen kan være et eksempel på slik forskning.

Helga Hernes og Kari Skrede har på bakgrunn av innledninger og diskusjon på seminaret utarbeidet en programskisse til RFSP: "Kvinneforskning og samfunnsplanlegging". I forhold til *betingelser for kvinners samfunnsinnflytelse* etterlyses bl.a. forskning om relasjoner mellom kvinner og menn på ulike nivåer og forskning om fordelingspolitikken. Når det gjelder *planlegging for nærmiljø* står forholdet nærmiljø–storsamfunn sentralt. Det er også behov for en samordnet forsknings- og koordineringsinnsats av den rent samfunnsvitenskapelige og den teknisk-fysiske planleggingsforskningen. Innenfor feltet *Teknologi, sysselsetting, planlegging* peker disse områdene seg ut: Kvinner i tekniske yrker, arbeidsløshetsforskning, regionalpolitikk og planlegging, husholdningsteknologi og hverdagsteknologi.

Utvalg i motbør

Er likestillingsutvalgene et tjenlig redskap i den offentlige likestillingspolitikken? Er de politiske intensjonene bak utvalgene blitt realisert?

Slike spørsmål angir utgangspunktet for Beatrice Halsaa's undersøkelse av de kommunale likestillingsutvalgene. Prosjektet har også hatt en handlingsrettet side, med sikte på å bedre vilkårene for utvalgenes praktiske likestillingsarbeid.

I hele den vestlige verden ble likestillingspolitikk institusjonalisert i løpet av 70-årene. FNs handlingsplan fra 1975 påla medlemslandene å etablere et "offentlig likestillingsmaskineri" ikke bare nasjonalt, men også lokalt.

I Norge opprettet 300 av 444 kommuner kvinneårsutvalg i 1975, og mange av disse ønsket å fortsette sitt arbeid utover kvinneåret. Få lyktes i det, til tross for utbredt verbal enighet blant politikerne om betydningen av å drive likestillingsarbeid på lokalplanet.

I 1977 sendte Forbruker- og administrasjonsdepartementet en henstilling til samtlige norske kommuner om å opprette permanente likestillingsutvalg. Henstillingen ble ikke mottatt med noen påfallende begeistring, og nye henstillinger ble sendt ut i 1978 og 1982.

I dag har ca. 260 kommuner egne likestillingsutvalg. 100 kommuner har vedtatt ikke å opprette utvalg, mens ca. 60 kommuner ennå ikke har behandlet spørsmålet.

Jeg var nysgjerrig på denne nydannelsen i vårt politiske system. Ville utvalgene bli "kommunens vaktbikkje" i likestillingsspørsmål, slik departementet håpet, eller ville de snarere bli en "sovepute for likestillingsspørsmål" i kommunene?

Sammen med Frøydis Guldahl, og finansiert av RFSP, har jeg undersøkt utvalgene – og tittelen over antyder resultatet. Men først litt om problemstillinger og metode.

Vi startet ut med flere problemstillinger – dels teoretiske, dels empiriske. I tillegg til et ønske om å belyse disse, ville vi også ha et handlingsrettet per-

spektiv i prosjektet. På etterskudd er det lett å se at vi var for ambisiøse, tidsrammen tatt i betraktning.

Utgangspunktet for prosjektet var å kartlegge de kommunale likestillingsutvalgenes sammensetning og arbeidsmåte, og vurdere dem i forhold til intensjonene i Stortingsmeldingen om kvinneåret (St.meld. 101, 1976–77). Vi ønsket å finne kriterier for et godt likestillingsutvalg, og se hvilke forutsetninger et slikt utvalg hviler på.

Tre generelle problemstillinger skulle utgjøre rammen rundt, og bli drøftet i lys av, det materialet som ble samlet inn: 1. Hva er målet for norsk offentlig likestillingspolitikk? 2. Hva skjer når nasjonale mål skal formidles og iverksettes av kommunale organer? 3. Hva er virkningene av at likestillingspolitikken etableres som egen sektor?

Følgende tre spørsmål skulle danne det konkrete utgangspunktet for datainnsamling: 1. Hvordan var avgjørelsesprosessen og argumentasjonen i forbindelse med vedtak om opprettelse/ikke opprettelse av likestillingsutvalg? 2. Hvordan har utvalgene prioritert mellom ulike arbeidsoppgaver, og hvilken arbeidsform har de valgt? 3. Hva slags folk er rekruttert til utvalgene?

For å belyse disse problemstillingene, har vi benyttet oss av flere tilnæringsmåter. Vi har gjort bruk av offentlige dokumenter, dvs. først og fremst Stortingsmeldinger og stortingsdebatter samt sakspapirer fra kommunene. Vi har sendt ut spørreskjema til lederne av likestillingsutvalgene i samtlige kommuner både i inneværende og forrige kommunestyreperiode, og til et utvalg av medlemmer i denne perioden. Dessuten har vi intervjuet lederne og en representant for kommuneadministrasjonen i to fylker i denne perioden. Deltakingende observasjon ble benyttet særlig i startfasen. I tillegg har vi fått mye verdifull kunnskap gjennom de møter og seminarer vi har arrangert for utvalge-

ne i Oppland (og delvis Hedmark) i løpet av prosjektperioden.

Alt i alt har vi innhentet en betydelig datamasse, som ennå ikke er utnyttet fullt ut. For oss som på forhånd hadde lite erfaring med ustrukturert intervjuing, var det den delen av datainnsamlingen som var mest spennende, og bød på de største utfordringer. Det er også den delen av våre data som fortsatt venter på bedre utnyttelse.

Det er først og fremst de to siste av de generelle problemstillingene vi ikke har behandlet i særlig grad. Det andre av de mer konkrete spørsmålene, det om valg av arbeidsform, er blitt reformulert underveis ettersom det ble klart for oss at et hovedproblem for utvalgene var å få gjort noe overhodet.

Når det gjelder norsk offentlig likestillingspolitikk generelt, har vi forsøkt å plassere denne ideologisk i forhold til tre andre kjønnspolitiske ideologier: likeverdsideologi, likestillings/frigjøringsideologi (radikal feminisme), og likeverds/frigjøringsideologi (utopisk feminisme). Likestillingsmålet skal realiseres via likestilling som middel (dvs. kjønnsnøytralitet), det skal nås ved frivillighet (minst mulig bruk av tvang), og det skal bare tilstrebes når det ikke er i strid med andre og viktigere prinsipper.

Vår konklusjon om de kommunale likestillingsutvalgene er at intensjonene i stortingsmeldingen om kvinneåret langt fra er innfridd på det viktigste punktet; å få 454 aktive og bevisstgjørende likestillingsutvalg. Det som skulle blitt kommunenes vakthund i likestillingsspørsmål, er langt på vei blitt deres sovepute. Det er dette vi skal se litt nærmere på i det følgende.

Våre tørre tall viser at møteaktiviteten ikke har steget fra forrige til inneværende kommunestyreperiode. 1/3 av utvalgene hadde ikke hatt noen, eller bare ett møte, i løpet av de to første årene i denne perioden. I gjennomsnitt

har utvalgene hatt 4 møter i løpet av to år (minstekravet for arbeidsmiljøutvalgene er til sammenlikning 4 møter pr. år).

Som en rimelig følge av lav møteaktivitet, har utvalgene vært lite aktive. Når vi teller opp *alle* aktivitetene utvalgene selv har oppgitt (dels på åpne, dels på lukkede spørsmål) – så har de i gjennomsnitt utført tre arbeidsoppgaver hver i løpet av to år.

Konklusjon: Få møter og lav aktivitet – ingen endring fra første til andre periode. Bare 30–40 kommuner kan sies å ha aktive likestillingsutvalg.

Gjennomsnittstall dekker imidlertid over viktige variasjoner mellom utvalgene, og for oss er det viktig å få fram at bildet ikke er helt svart.

Da vi intervjuet utvalgsledere i Rogaland og Oppland var det svært mange som ga uttrykk for dårlig samvittighet fordi de hadde gjort så lite. Mange ledere følte seg utilstrekkelige og mislykte i forhold til oppgaven. Når lite var gjort, var det dem det var noe galt med, og ikke omgivelsene.

Vi har forsøkt å forstå og forklare den lave aktiviteten på en annen måte enn det disse lederne ga uttrykk for. Vi har trukket inn Berit Ås' begrep "hensiktenes sakte vridning", og vi bruker uttrykket "motstand" for å beskrive omfanget av og systematikken i de problemer likestillingsutvalgene har møtt. De kan bare i begrenset grad tilbakeføres til utvalgslederne som enkeltpersoner – for selv den mest engasjerte og entusiastiske leder kan miste motet dersom motstanden blir stor nok. – Og dersom kommunene oppnevner ledere mot deres vilje, eller oppnevner ledere uten kvinnepolitisk interesse, så kan ikke resultatet bli stort annet enn passive utvalg, rammene rundt utvalgene tatt i betraktning.

Et poeng her er nemlig at kommunene står helt fritt til å oppnevne utvalg og til å gi dem arbeidsoppgaver. Hver-

ken staten eller kommunene flest har gitt utvalgene myndighet og ressurser nok til at de med rimelighet kunne bli noen suksess. (En sammenlikning med arbeidsmiljø-utvalgene som ble lovfestet i 1977 kan med fordel trekkes inn.)

Av de faktorer som best forklarer variasjonene i utvalgenes aktivitet (målt i antall møter og arbeidsoppgaver), kan nevnes kommunetype, kommunens hjelp til utvalget, og lederens kvinnepolitiske og kommunepolitiske aktivitet.

Når vi ser på utvalgene under ett, har de tatt opp et stort spekter av likestillingsaker: Kvinner i råd og utvalg, ansettelsesforhold i kommunene, kommunal planlegging, barnespørsmål, undersøkelser om behov for arbeidsplasser, skolespørsmål, 8. mars, krisesenter osv. osv. Tar vi utgangspunkt i de mest aktive utvalgene, som har detaljerte handlingsprogram for sin virksomhet, er det innlysende at utvalgene har nok av arbeidsoppgaver. Og at kommunepolitikken har fått tilført synspunkter og interesser som ellers ikke ville bli ivare tatt. Det er jo ikke slik at øvrige kommunale organer tar seg av likestillings-spørsmålene, selv om det mange steder har vært argumentet for å la være å opprette likestillingsutvalg. Der hvor utvalgene er aktive, tilfører de politikken noe nytt – det er derfor de er viktige.

De mange likestillingsutvalgene uten møter, uten ideer, bestående av folk som forstår likestilling som "fravær av formell diskriminering", er en karikatur av den opprinnelige ideen. De gir dessuten billig næring til forestillingen om at likestillingsarbeid er overflødig.

Perspektivet i vår undersøkelse er at samfunnet er bygget opp omkring menn som makthavere, og at en rekke mekanismer bidrar til å opprettholde maktfordelingen, eller til motstand mot vesentlige endringer. Den motstand som ideen om likestillingsutvalg har møtt,

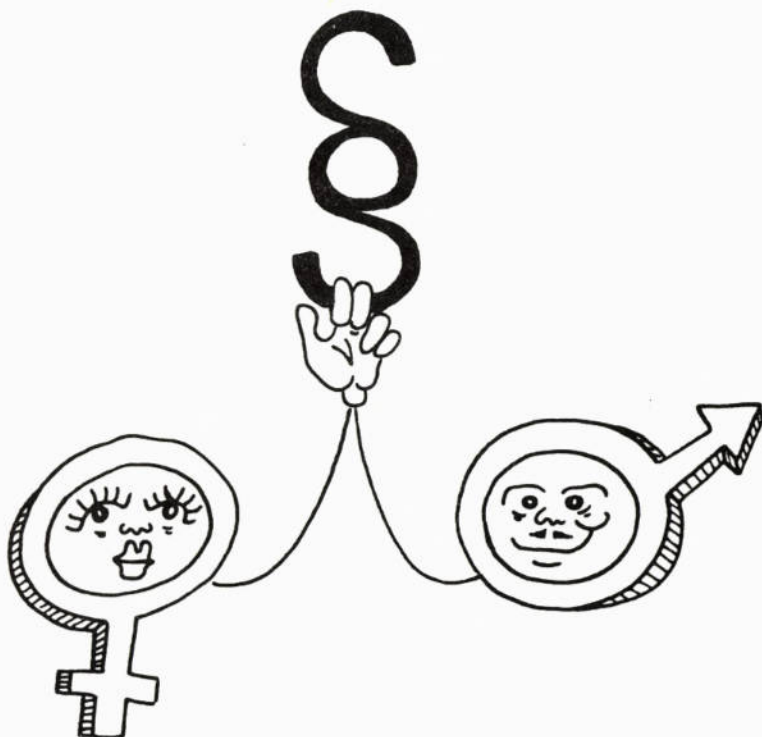
fra passiv og indirekte til aktiv og direkte, fra etablerte posisjoner såvel som fra tilfeldige enkeltpersoner, føyer seg "naturlig" inn i dette bildet.

Vi konkluderer likevel ikke med at utvalgs-ideen i seg selv var dårlig. Vi mener fortsatt at det kan være gode grunner til å bygge ut dette utvalgssystemet – på bestemte forutsetninger: Utvalgene må bl.a. sikres skikkelige arbeidsvilkår i form av penger, saksbehandlerhjelp, konkrete arbeidsoppgaver og avklart myndighet. Utvalgsmedlemmene må dessuten gis nødvendig skoling i

likestillingsloven, handlingsplan for likestilling osv.

Avslutningsvis bør det nevnes at jeg denne våren har penger fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet for å skrive en *Håndbok for kommunale likestillingsutvalg*. En håndbok kan gi praktisk veiledning og råd, men kan aldri erstatte de mer strukturelle mangler og svakheter vi har påvist.

Beatrice Halsaa
Oppland distriktshøgskole

Tegning: Kjell Grinden. Hentet fra brosjyre om likestilling fra Likestillingsutvalget i Nord-Odal.

Kan ikke jenter regne?

Gutter og jenter har forskjellige holdninger til faget matematikk. Hvorfor? Hva skjer i klasserommet? Hva er den "skjulte læreplanen"?

Her presenterer cand. paed. Kari Garmannslund resultater fra sin hovedoppgave om holdninger og foreteelser i skolen når det gjelder undervisning av gutter og jenter i faget matematikk.

Teknologi, naturvitenskap og økonomi er i dag de fagområdene som har størst innflytelse på formingen av nåtidens og fremtidens samfunn. Matematikk er en helt nødvendig ingrediens i disse fagområdene. Kunnskaper i matematikk og evne til å bruke disse kunnskapene er i realiteten grunnlaget for videre læring innen både teknologi, naturvitenskap og økonomi. De som ikke behersker matematikk, vil bli silt ut. På den måten kan en si at matematikk er et filter.

På alle nivå innen utdanning, fra grunnskolens ungdomstrinn til høyskoler og universitet, viser statistikken en sterk overvekt av gutter innen matematikk og fag og emner der matematikk inngår. Jente-rekrutteringen innen disse fagområdene generelt er fremdeles

liten, og den blir mindre jo høyere og mer avansert utdanningsnivået er. Dermed kan vi si at matematikk er det kritiske filteret når det gjelder jenters muligheter til å ta del i formingen av nåtidens og fremtidens samfunn.

Problemstillingen for undersøkelsen var da som følger: Hvorfor velger så få jenter matematikk og andre fag der matematikk inngår? En rekke velkjente forklaringsmodeller ble satt opp. Egne undersøkelser, i tillegg til en grundig gjennomgang av andre norske og utenlandske undersøkelser omkring samme tema, ble så grunnlag for et forsøk på svar på problemstillingen. I det følgende blir dette referert.

Den vanligste påstanden som svar på problemstillingen er at gutter er så mye flinkere enn jenter i matematikk. Den-

ne påstanden refererer bare til prestasjoner, og ikke til bakenforliggende årsaker. Den definerer egentlig prestasjoner i seg selv som årsak. Resultatene jeg nå viser til, vil avdekke hvorvidt påstanden er holdbar eller ikke.

Ved The National Assessment of Educational Progress i USA i 1978, ble det lagt fram resultater fra matematikktester foretatt på et representativt utvalg på 70 000 amerikanske skoleelever, h.h.v. 9-, 13- og 17-åringer. For 9-åringenes og 13-åringenes vedkommende fant en ikke noe klart mønster når det gjaldt kjønnsforskjeller i prestasjoner. Innen noen emner, som aritmetikk og algebra, skåret jentene høyere enn guttene, mens guttenes prestasjoner var bedre enn jentenes innen geometri, mål og vekt. Det var imidlertid ingen store kjønnsforskjeller innen noen av emnene i den ene eller den andre retningen. Når det gjaldt 17-åringene, skåret guttene generelt noe høyere enn jentene. Forskjellen mellom kjønnene i guttenes favor økte med økende vanskegrad. Interessant i denne sammenhengen er imidlertid at forskjellen mellom kjønnene for denne aldersgruppen var mindre i 1978 enn ved en lignende test i 1973. I de senere årene har en i USA vært opptatt av problematikken kjønnsroller og matematikk, og har prøvd å ta konsekvensene av dette i undervisningen. Harriet Holter bearbeidet i 1961 et større materiale skolemodenhetsprøver for å finne eventuelle kjønnsforskjeller i prestasjoner. Hun fant at jentene generelt skåret høyere enn guttene, men at forskjellen mellom kjønnene i jentenes favor var størst innen de deltestene som hadde med matematikkforståelse å gjøre.

I mai 1980 foretok Tor Hammervoll og Per Even Melbye en regneferdighetsundersøkelse i Østfold på ca. 3000 4., 5. og 6.klassinger. De konkluderte bl.a. med at jentene skåret signifikant høyere enn guttene på alle del-

tester på alle nivå. Denne undersøkelsen gjaldt de fire regneartene, og var bygget opp etter samme prinsipp som i det svenske PUMP-prosjektet.

I Mathematics in School, London, januar 1982, refereres det bl.a. til engelske matematikktester fordelt på kjønn. På noen av oppgavene skåret jentene høyere enn guttene, på andre oppgaver var forholdet motsatt. Generelt viste resultatene små kjønnsforskjeller. Ved Matematikkbiennalen i Stockholm, januar 1982, ble det referert resultater fra en nylig holdt matematikktest foretatt blant svenske ungdomsskoleelever. Resultatene viste ingen kjønnsforskjeller. De undersøkelsene som er referert her, kan altså ikke gi noen forklaring på at så få jenter velger matematikk. I førskole- og barneskolealder skårer jentene enten bedre eller likt med guttene, i ungdomsskolealder er prestasjonene stort sett like. De observerte forskjellene i senere ungdomsalder skyldes etter all sannsynlighet andre faktorer enn ulik evne til å oppnå gode resultater. Dette kommer jeg tilbake til.

En annen vanlig forklaringsmodell er at de to kjønn har ulik holdning til matematikk. Både norske og utenlandske undersøkelser tilbakeviser denne påstanden. Egen undersøkelse kommer til samme konklusjon: Både jenter og gutter mener at matematikk er ett av de viktigste fagene i skolen. For 6. klassingenes vedkommende mente jentene at matematikk var det viktigste faget, mens guttene hadde faget på 2. plass etter norsk. Begge kjønn liker matematikk middels godt. Guttene liker faget noe bedre enn jentene gjør, men tendensen er svak. En annen forklaringsmodell er at gutter og jenter får ulik behandling både i og utenfor skolen, og at årsaken til den skjeve kjønnsfordelingen er å finne her. Det er her snakk om den skjulte læreplan eller det skjulte pensum, et begrep som i den senere tid mer og mer er kommet i sentrum for

forskernes interesse. Med den skjulte læreplan menes det vi lærer i tillegg til – eller i stedet for – det som er bevisst tilsiktet. Pedagogisk og psykologisk litteratur som behandler temaet, kommer til samme konklusjon: *Hva* vi lærer, *hvordan* vi lærer og *hvor godt* vi lærer er i stor grad avhengig av de forventninger, holdninger og krav som miljøet har til oss.

Norske, svenske, engelske og amerikanske undersøkelser om hva som faktisk skjer i matematikktimene, viser bl.a. følgende:

–Lærere – uavhengig av lærerens kjønn, behandler gutter og jenter ulikt.

–Lærere bruker langt mer tid på guttene enn på jentene, og viser guttene større oppmerksomhet.

–Gutter får oftere svar på spørsmål enn jenter får, og de får oftere hjelp til å løse matematikkoppgaver.

–Gutter får oppmuntring og ros når de gjør godt arbeid, og skjenn for dårlig oppførsel.

–Jenter får ros for god oppførsel, og skjenn for dårlig arbeid.

–Gutter blir oppmuntret til å være kreative.

–Jenter blir oppmuntret til å vise konform atferd.

–Det forventes at guttene er initiativrike og aktive.

–Det forventes at jentene er snille, lydige og passive.

Egen klasseromsundersøkelse viste dessuten følgende:

–Gutter får henvendelser fra læreren fire ganger oftere enn jenter.

–Innholdet i lærerhenvendelsene var ulike. Henvendelsene til guttene gikk ensidig på sak/fag, mens det for jentenes vedkommende gikk på praktiske saker, oppførsel osv.

–Guttene ba fire ganger så ofte om hjelp til å løse matematikkoppgaver enn jentene gjorde.

–Jentene rakk opp hånden når de ba

om hjelp, og ventet tålmodig.

–Guttene gikk direkte til lærer.

Denne delundersøkelsen ble foretatt på en ganske progressiv skole, og lærerne det gjaldt var bevisste kvinner.

En matematikkoppgaves kontekst viser seg å ha betydning for en elevs muligheter til å løse oppgaven rett. Om ikke konteksten er familiær for eleven, kan den virke forstyrrende. Det er her snakk om falsk konkretisering. Er det noe vi kan kalle jentekontekst og noe vi kan kalle guttekontekst?

For å prøve å finne svar på dette, ble det i forbindelse med den foreliggende undersøkelse foretatt preferansetester for gutter og jenter i matematikk. Det viste seg her til dels signifikante kjønnsforskjeller. For 8. klassetrinn ble det funnet signifikans på 1 promille-nivå. Det viste seg også at det var en sammenheng mellom de to kjønns ulike preferanser i faget og deres ulike prestasjonsprofiler. Guttene foretrakk å regne med vei, fart, tid, samt mål og vekt, mens jentene likte best å regne om mennesker og dyr, samt de fire regneartene. Nettopp innen de prefererte områdene skåret de to kjønn best. Gutter og jenter løste f.eks. omkrets av et rektangel i nøytral kontekst likt. Når identiske tall og identiske operasjoner ble satt inn i en kontekst om å gjerde inn en tomt, sank jentenes løsningsfrekvens til 20% under guttenes. Det samme er foreløpig ikke påvist når det gjelder jentekontekster. Kan det være slik at jenter er blitt så vant med at tekstoppgaver i matematikk ikke har noe med deres erfaringer å gjøre, at det blokkerer seg helt for dem?

Det er ofte blitt hevdet at gutter er flinkere enn jenter i å løse problemer. Romberg/Weame Problem Solving Test ble i 1976 brukt av Meyer, University of Wisconsin, USA, på 4. klassinger. Testen er laget slik at den inneholder

et likt antall gutte- og jentekontekster. Det ble ikke funnet kjønnsforskjeller i resultatene. Disse resultatene er senere bekreftet, bl.a. av Fennema & Sherman.

Det viser seg altså at den sammenheng et problem blir satt inn i, har betydning for vår mulighet til å kunne løse dette. De fleste lærebøker i matematikk for videre utdanning utover grunnskolenivå er skrevet av menn. De fleste prøver og tester er skrevet av menn. Disse har sannsynligvis hentet kontekst fra eget erfaringsområde. Det er derfor sannsynlig at oppgaver i lærebøker, prøver og tester favoriserer guttene.

Når en ser dette i sammenheng med det som faktisk skjer inne i matematikktimene og med resultater fra forskning omkring jenter og andre realfag, kan en trekke den konklusjon at den skjeve kjønnsfordelingen innen disse fagene har sin årsak i den skjulte læreplan, slik jentene som gruppe møter denne, såvel i matematikktimene i skolen som utenfor skolen.

Det er belegg for å hevde at matematikkundervisningen i fellesklasser skjer på guttenes premisser. Det har vist seg, bl.a. i England, at jenter i rene jenteklasser presterer bedre i matematikk og velger oftere faget som element i sin utdanning, enn jenter i fellesklasser. I England er en nå oppmerksom på dette forhold, og som en konsekvens drives det forsøk med rene jenteklasser i matematikk. Ikke fordi det er kjønnsforskjeller, men fordi en har innsett at fellesundervisning i matematikk kan gå på bekostning av jentene.

I den senere tid har det fra enkelte hold vært hevdet at det er ulike intelligensprofiler for de to kjønn som er årsak til at gutter og jenter velger ulik utdanningsvei, og i senere ungdomsalder presterer ulikt i faget. Som belegg for påstanden vises det bl.a. til en amerikansk matematikktest foretatt på

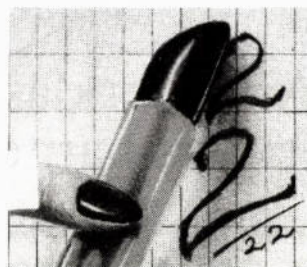
10 000 skolebarn. Disse hadde gått i fellesklasser, og premiss for undersøkelsen var at da hadde de to kjønn hatt samme undervisning. Når det så viste seg at guttene skåret høyere enn jentene, trakk en den konklusjon at biologiske forskjeller mellom kjønnene var årsak. Det som er sagt her om den skjulte læreplan skulle vise at selv om jenter og gutter fysisk sett har vært til stede i samme undervisning, og da teoretisk har fått lik undervisning, så har de to kjønn likevel i realiteten fått ulik undervisning. Dermed faller premissen, og med den konklusjonen.

Ingen bestrider biologiske forskjeller mellom kjønnene. Det jeg imidlertid vil bestride, er at sosiologiske og psykologiske fenomener, som etter alt å dømme har sin årsak i kulturtradisjoner, blir redusert til biologi.

Målet vårt må være at gutter og jenter i like stor grad oppnår resultater i matematikk, og i like stor grad velger faget, både som element i sin utdanning og i yrkeslivet. Slik situasjonen nå er, kan en se på matematikkundervisningen som et kritisk filter, som holder jenter borte fra en rekke utdanningsveier og yrker. Vi trenger videre forskning innen dette feltet, for derved en gang for alle å avlive gamle myter om "naturgitte" forskjeller mellom kjønnene.

Kari Garmannslund

Undersøkelsen foreligger nå som bok: *Kan ikke jenter regne?* Gyldendal norsk forlag, 1983.

Anna Davin — en engelsk kvinnehistoriker

I april i år hadde Oslo besøk av den engelske kvinnehistorikeren Anna Davin. Her holdt hun to glimrende forelesninger om barn og kvinner i britisk historie.

Anna Davin har i en årrekke vært aktiv innen feltet kvinnehistorie. Hun var med og stiftet *Feminist History Group* som er et samlingssted for kvinner fra universitetene i og omkring London. Helt fra starten i 1969 har hun vært tilknyttet History Workshop-gruppen som gir ut *History Workshop Journal*. Hun sitter nå i redaksjonen. Videre er hun medlem av Oral History Society og feministforlaget Virago. Med dette er det viktigste sagt om hennes innfalls-vinkel og metode: Hverdagslivets historie, belyst med muntlige kilder, med spesiell interesse for kjønn og klasse og barndommens historie.

Arbeiderklasse- jenters barndom

vekst i London i 1890-åra. Dette var emne for den forelesningen hun holdt på Historisk Instituttets instituttseminar 18. april.

Et hovedsynspunkt her er at middelklassens familieideologi var i utakt med arbeiderklassens virkelighet. Ved å se på historien fra arbeiderklassejenters synsvinkel utvides grensene for sosialhistorien og tradisjonell arbeiderklassehistorie til også å omfatte sosialisering, barns lek og arbeid. Hun viste hvordan forventningene til barns arbeid og oppfatningene av barndommen forandret seg i engelsk arbeiderklasse mellom 1850 og 1900. På 1700-tallet ble det tatt for gitt at fattige barn burde arbeide: Politikerne Pitt anbefalte at de begynte fra 5-årsalderen. Samtidig oppstår nye ideer om barndommen som en skjerm og uskyldig tilstand innen middelklassen, noe som gikk sammen med en ny dyrking av familien og skarpere skille mellom menns og kvinners sfære.

Dermed økes kløften mellom arbeider-

derklasse og middelklasse, ideologisk og økonomisk. For de fleste arbeiderklassefamilier var farens lønn for liten til å forsørge familien, og alle familiemedlemmers bidrag trengtes på 1850–70-tallet. Fra 1870-tallet blir barnas arbeid innskrenket, først og fremst ved skoleplikt til fylte 10 år. Innen 1900 er skoleplikten utvidet til 13-års-dagen, i London til 14-års-dagen (1902), og real-lønnsøkning har dessuten gjort at færre familier er avhengige av barnas inntekter. Likevel levde 41% av Londons befolkning i fattigdom i 1890-åra. Anna Davin viste hvordan forventningene til barns arbeid endret seg mellom 1850 og 1900 fra å bli regnet med og oppfattet som *arbeid*, til å bli verdsatt som *hjelp* innen husholdningen og i større grad ulønnet. Denne overgangen gjaldt jentene mer enn guttene. Gutter kunne fortsatt lettere få lønnsarbeid. Jentene ble holdt hjemme fra skolen for å

Fra omslaget på "History Workshop", våren 1978.

hjelpe til hjemme, særlig mandager, som var vaskedag, og fredager, da mødrene kunne få rengjøringsjobber eller måtte ha ferdig ukas hjemmeproduksjon av pappesker, børster e.l. Guttene fikk bøter for fravær og ble sendt på spesielle skoler for skulkere, mens det ble sett gjennom fingrene med jentenes fravær.

Det arbeidet som arbeiderklassebarn utførte som bidrag til familieøkonomien, var først og fremst pass av småbarn og sanking av mat og brensel. Det var ofte barnas eget ansvar å skaffe seg lunch: De kunne få mat for å gjøre tjenester for naboer, de oppsporet bakere som solgte gammelt brød billig, eller restauranter og sykehus som delte ut rester. Grensen mellom å "finne" og å stjele kunne være hårfin. Barnepass ble overalt regnet som barnas oppgave, ikke som i middelklassen som morens. Dersom det ikke var store søsken i en familie, fikk man tak i en barnepike blant slektninger, og naboer, eller betalte en, slik at moren kunne ha lønnsarbeid. Hjemmeindustri var svært vanlig blant Londons gifte arbeiderkvinner, og økte etter 1870. Innen 1900 er likevel en større del av arbeiderklassefamiliene — ca. 1/3 — i stand til å leve av inntektene fra faren og barn over 14, mens mor og mindre barn gjør ulønnet arbeid. Dermed blir ulønnet arbeid i husholdningen mer og mer knyttet til kvinner, og blir lavere vurdert enn tidligere. Kjønnss skillet øker også for barna: Barnepass ble jentearbeid, mot tidligere ofte også guttearbeid (brødre).

Imperialism and Motherhood

Emnet for det andre foredraget Anna Davin holdt i Oslo, på Institutt for

Samfunnsforskning, var *Imperialism and Motherhood*. (Hun har skrevet en stor artikkel om samme emne i *History Workshop Journal*, 5/1978, s. 9–65). Hovedsynspunktene her er hvordan framveksten av den nye imperialismen i forbindelse med Boerkrigen og den spente internasjonale situasjonen før 1914, gikk sammen med rasehygieniske synspunkter og førte til nye oppfatninger av morsrollens betydning for nasjonens helse og imperiets styrke. Da det ble oppdaget at rekrutter fra arbeiderklassen hadde en elendig helsetilstand, og at spedbarnsdødeligheten steg samtidig med at fødselsraten sank, ble dette oppfattet som en trussel mot imperiet og den britiske rasen. Selv om det var mange som pekte på sosiale årsaker til spedbarnsdødelighet og helseproblemer: fattigdom, dårlig ernæring og lav boligstandard, var det mødrenes rolle interessen samlet seg om. Rasehygienikere, leger, generaler, parlamentsmedlemmer og sosialister tok i bruk imperialistiske og rasehygieniske argumenter og retorikk, noe som fikk konsekvenser for kvinnerollen. Nett-

opp i denne perioden er det at morsrollen blir oppvurdert, og det oppstår en morsideologi der moderskapet er et nasjonalt anliggende. Legestanden skaper uttrykket "mothercraft", og gir det et innhold som går på tvers av praksis i arbeiderklassen.

Rasehygienikernes synspunkter la vekt på mødrene: "Dersom fødende kvinner må være intellektuelt handikappede, må prisen for raseoverlegenhet være undertrykte kvinner." (1885, Herbert Spencer.) Mange hevdet at kvinners helse og evne til å få barn ble skadet av "overdreven fysisk og intellektuell aktivitet i ungdommen". Man drøftet om mødres utearbeid kunne være årsak til den økte spedbarnsdødeligheten, men da det ble klart at dette iallfall ikke kunne være eneste årsak, ble det lagt vekt på mødrenes uvitenhet. Retorikken legger vekt på betydningen av opplysning for mødre – og for opplæring av skolejenter i barnestell og helselære for å skape "en viril rase og få fortidens typiske engelsk-mann til å gjenfødres".

Sidsel Vogt

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

The meeting of those responsible for institutions engaged in research on higher education

I desember -82 arrangerte UNESCO-institusjonen "Centre for Higher Education in Europe" (CEPES) en konferanse om forskning på høyere utdanning. Konferansen fant sted i Salamanca i Spania.

Siktepunktet med konferansen var:

- å klargjøre hva som har fått de ulike medlemsland i Europa-regionen til å sette i gang forskning på høyere utdanning
- å identifisere målene for og hensikten med denne forskning — spesielt den funksjon den har fått
- å klargjøre hovedtendenser i utviklingslinjene
- å komme med forslag til måter og midler for å sikre europeisk samarbeid innen forskning på høyere utdanning.

Forskningen som ble borte

For å skaffe underlag for å beskrive "the state of the art" og som et grunnlag for samarbeid ble det av CEPES foretatt en registrering av igangværende forskningsprosjekt på høyere utdanning innen Europa-regionen.

Som et resultat ble det utarbeidet en liste over de viktigste temaer innen forskning på høyere utdanning i Europa-regionen i de institusjonene det her gjelder,² og over de forskningstemaer som majoriteten av medlemslandene var interessert i.³

I det følgende gjengis listen ordnet ut fra prioritering:

I det følgende vil jeg knytte noen kommentarer til konferansen ut fra et likestillings- og kvinneforskningsperspektiv.¹ Mine kommentarer og refleksjoner gjelder særlig disse perspektiv innenfor tre forhold. Det første har å gjøre med det *forarbeid* som ble gjort i forbindelse med konferansen. Det andre med *kvinnerepresentasjonen* på konferansen. Det tredje gjelder *drøftingen* på konferansen om *kvinner i høyere utdanning som et forskningsfelt*.

1. Universitetspedagogikk
2. Undervisningsteknologi
3. "Policy", organisasjon og planlegging innen høyere utdanning
4. Utradisjonelle former for høyere utdanning
5. Høyere utdanning og arbeidsmarkedet
6. Lærerutdanning
7. Institusjons- og organisasjonsutvikling innen høyere utdanning
8. Høyere utdanningsøkonomi
9. Den sosiale funksjon som høyere utdanning har
10. Evaluering av undervisning og læring
11. Demokratisering av høyere utdanning — tilgang til høyere utdanning
12. Universitetets "curriculum"

13. Komparativ høyere utdanning
14. Overgang fra videre- til høyere utdanning
15. Den høyere utdannings historie

Det ble også gjort en omfattende analyse av "Trends in research on higher education in Europe". Dette dokumentet som var utarbeidet av en amerikansk komparativ pedagog, Philip G. Altbach fra Comparativ Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, fremstod som konferansens viktigste arbeidsdokument.⁴

Forskning om kvinner i høyere utdanning, som del av feltet forskning på høyere utdanning, manglet imidlertid fullstendig både i oversiktslisten og i analysen utarbeidet av Altbach. Det var derfor tydelig at dette felt innen forskning på høyere utdanning ikke var tilstrekkelig ivaretatt i de forarbeider som var gjort som forberedelse til konferansen.

Da jeg ble bedt om å reise til konferansen, ble det fra Kultur- og vitenskapsdepartementet eksplisitt gitt uttrykk for at en kvinne skulle representere Norge. Kvinner og prosjektledere for to av de prosjektene som var registrert i Norge: ULI-prosjektet (universitetet som lærerutdanningsinstitusjon) ved Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, og Elin Kvandes prosjekt om kvinner og høyere teknisk utdanning ved Universitetet i Trondheim/NTH.

Og selv om mitt eget prosjekt (ULI-prosjektet) ikke er "kvinneforskning", følte jeg meg forpliktet til også å representere denne type forskning på konferansen. Jeg var derfor allerede før konferansen innstilt på å se til at dette området kom med som del av mitt bidrag til konferansen — både når det gjaldt drøfting og som del av de anbefalinger som eventuelt skulle gå fra konferansen om forskningstemaer.

Bare en kvinne som offentlig representant

Det var i alt 28 offisielle deltakere på konferansen fra den såkalte Europa-regionen som inkluderer Israel, Tyrkia, USA og Canada, ialt 36 medlemsland. De fleste var rektorer fra universitet og høyskoler. Jeg var den eneste kvinne blant de offisielle deltakere. Det var 12 observatører og 2 av dem var kvinner.

Kvinner i høyere utdanning som del av forskningsfeltet høyere utdanning

Spørsmål om kvinner i høyere utdanning kom inn i drøftingen ved redegjøring for utviklingslinjer i de ulike land (spesielt Norge). Men det vakte først (animert og vedvarende) diskusjon i forbindelse med drøfting av de temaer konferansen skulle enes om for samarbeid og anbefaling overfor UNESCO.

Det var til å begynne med massiv motstand mot å inkludere dette forskningsområde — særlig fra de østeuropeiske og spanske representanter. Delegationene fra Øst-Europa mente at problemet var uinteressant fordi man i de sosialistiske landene hadde reell likestilling. Fra Spania ble det fremført at man ikke kunne se at der eksisterte et problem i forbindelse med kvinner i høyere utdanning.

Jeg begrunnet min argumentasjon spesielt ut fra følgende punkter:

- Forskningsområdet eksisterer som et område innen forskning på høyere utdanning — særlig innen sosiologisk, psykologisk og pedagogisk forskning. Det ble her vist til nordisk og amerikansk, så vel som engelsk forskning. Sekretariatet for kvinneforskning knyttet til NAVF ble nevnt.
- Kvinneforskningen innen høyere utdanning er ikke bare en følge av kvin-

nebevegelsen. Den er også en konsekvens og forlengelse av tidligere forskning omkring demokratisering av utdanning, like muligheter, livslang læring. Slik forskning har tjent til å avdekke diskriminering.

- Som en konsekvens av forrige punkt er det nå behov for kvalitativ forskning omkring forhold som betinger diskriminering, f.eks. forskning som avklarer hvorfor og hvordan likestilling i universitetsmiljøene vanskelig lar seg realisere. Det ble her referert til to norske prosjekter (Kvinner i teknisk høyere utdanning og Karrieremønsteret til kvinnelige universitetsforskere).
- Området kvinner i høyere utdanning er spesielt interessant fordi vi her har et forskningsområde hvor forskningsinteresse, spørsmål som angår politisk intensjonalitet, offentlig planlegging og en sosial bevegelse (kvinnebevegelsen) går sammen. Når det gjelder punktene politisk intensjonalitet og offentlig planlegging, ble det f.eks. vist til det som blir sagt omkring disse spørsmål i *Report to the Storting no. 119*.⁵

I debatten var det ikke til å unngå at det faktum at der bare var en kvinne som representant på en UNESCO-konferanse om høyere utdanning, ble nevnt. Det ble også understreket at vi som forskere nærmest burde være forpliktet til en undersøkende og spørrende holdning også til spørsmål som angår kvinner i høyere utdanning – som til andre spørsmål innen forskningsområdet.

Det ble etter hvert klart at de fleste delegatene innså at man ikke kunne komme utenom å inkludere spørsmål om kvinner i høyere utdanning blant de temaer konferansen skulle ha på sin liste – som til dels ville fungere som anbefalte forslag for forskning i de enkel-

te land og for samarbeid mellom landene.

Og det kom da også med som ett av de ti anbefalte temaer – formulert som: "The role and participation of women in higher education."

Henvisninger

1. For et mer omfattende referat vises til: Gundem, Bjørg Brandtzæg: Rapport fra UNESCO-konferansen The Meeting of Those Responsible for Institutions Engaged in Research on Higher Education, Salamanca, Spania, 7.-10. desember 1982. Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, mars 1983.
2. *Meeting of Those Responsible for Institutions Engaged in Research on Higher Education in Europe. Synthetical List of Research Themes on Higher Education. ANNEX II.* Prepared by Mrs. A. Gliga, Bucharest 1982.
3. European Centre for Higher Education. *Meeting of Those Responsible for Institutions Engaged in Research on Higher Education in Europe. ANNEX III. Proposals for the collaboration in the field of research on higher education.* Bucharest 1982.
4. United Nations Educational Scientific and Cultural Organization. The European Centre for Higher Education, Bucharest 26. February 1982. *Working document. Trends in Research on Higher Education in Europe.* Philip G. Altbach, Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo.
5. Ministry of Church and Education, Ministry for Cultural and Scientific Affairs: *Report to the Storting No 119 (1980-81) Developments in the Organization and Financing of Research in Norway No 69 (1981-82) Supplement.*

Bjørg Brandtzæg Gundem
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo

Tegning: Carolyn Hillyer.

Arbeidsseminar i kvinnelitteraturforskning

Dette seminaret som ble arrangert på Sandumseter, Norefjell 20.-23. mars 1983, var det femte nasjonale seminaret i kvinnelitteraturforskning. Det var invitert representanter for Sverige og Danmark, som dessverre ikke hadde anledning til å komme, så seminaret besto av 23 norske deltakere og en japansk stipendiat. Deltakerne arbeider med kvinnelitteratur i forskjellige nasjonallitteraturer, selv om bare få er ansatt i faste vitenskapelige stillinger ved universitetene. Ganske mange var eller hadde vært stipendiater eller hadde under-

vist i kvinnelitteratur som hjelpelærere og vikarer, noen er nå ansatt i den videregående skole. Presentasjonsrunden første kvelden ga tydelig inntrykk av at veien fra en rekrutteringsperiode til fast stilling ved et universitet er tornefull. Dette hemmer også nyrekrutteringen til forskningen, fordi de som har kvalifisert seg slik at de normalt skulle ha kommet i stilling, nå okkuperer vit.ass.-engasjementer og løse timer slik at nyuteksaminerte har vanskelig for å slippe til.

Et hovedemne på seminaret var ulike prosjekter omkring kvinnelitteraturhistorie. Synnøve des Bouvrie og Sissel Lie fortalte om den svenske verdenskvinnelitteraturhistorien, der de har skrevet delene om henholdsvis antikken og om perioden 1500-1800. Det hadde vært

utskiftning av deltakere i prosjektet, lite kontakt mellom medarbeiderne, og store forsinkelser. Torill Steinfeld orienterte om det nordiske kvinnelitteraturhistorieprosjektet som sprang ut av et initiativ fra det danske forlaget Tiderne skifter, og som nå står i stampe på grunn av avslag på søknaden til Nordisk kulturfond. Antakelig blir planene endret slik at det blir tre selvstendige prosjekter i Norge, Sverige og Danmark, med et visst samarbeid. Elisabeth Aasen redegjorde for sitt arbeid med antologien *Fra gamle dage*, og for den kvinnelitteraturhistorien for skolebruk som hun har fått stipend for å skrive.

Sissel Lie tok opp til diskusjon en del prinsipielle problemer omkring det å skrive kvinnelitteraturhistorie og de fallgruber man kan havne i. En kvinnelitteraturhistorie bør ikke bli en slags sekundær historisk fremstilling av kvinnebevegelsen. Man må ta inn over seg den diskusjon som har foregått om litteraturhistorieskrivningens teori. En mulig løsning på problemet er å legge vekt på litteraturens historie som dels de litterære formers historie, dels den litterære institusjons historie, og plassere kvinnelige forfattere i forhold til dette. Sissel Lie mente at for den perioden hun hadde skrevet om, passet dette godt, og at et av målene ble å skildre fremveksten av den kvinnelige forfatter.

Også Irene Engelstad tok opp grunnproblemer i litteraturhistorieskrivingen. Vi ser fortiden med nåtidens øyne, vi må eksplisere våre verdistandpunkter, og vi må gjøre klart hvordan vi opererer med begreper som forløp, kronologi, kausalsammenheng, utvikling og i hvilken grad vår fremstilling av fortiden blir en stillingtagen for undertrykte.

Irene Iversen la fram resultatene fra sitt arbeid med de kvinnelige litteraturkritikerne i 1880-åra. En viktig forutsetning for kvinnelitteraturen var at

kvinnen var blitt sentral i mannlige forfatters verker. Mens realistene fremstiller kvinner som bærere av verdier overfor et korrupt samfunn, betyr naturalismen en demaskering av kvinneløgn og en skildring av kvinner som undertrykte og ødelagte. Omkring Nylænde vokser det fram en egen kvinneoffentlighet fra slutten av 1880-åra. Den litterære norm som kommer til uttrykk her, er realistisk og anti-naturalistisk.

Det ble videre lagt fram rapporter fra noen mer begrensede prosjekter. Bente Nilsen Lein orienterte om det tverrfaglige Aasta Hansteen-prosjektet – opplegg, samarbeidsform, nyoppdugget materiale og foreløpige resultater. Åse Hiorth Lervik snakket om hvordan et knippe ukjente kvinnelige forfattere i perioden 1870–1900 skildret eller lot være å skildre seksualitet, og mente det var grunnlag for å hevde at de fremstilte den ugifte stand som attraktiv. Margaretha Fahlgren snakket om innsamlingen av kvinners selvbiografier og drøftet noen problemer ved avgrensningen av selvbiografien som genre. Enkelte kvinnelige forfattere skriver fiktive selvbiografier med mannlige hovedpersoner! Toshiko Nakamura holdt et foredrag over tre kvinnelige japanske forfattere omkring århundreskiftet og viste hvordan de tok opp spesifikke kvinnelige problemer.

I anledning av at kvinnelitteraturforskere er blitt utsatt for en viss kritikk, blant annet beskyldninger om å være kjedelige, var det satt av tid til å diskutere status for norsk kvinnelitteraturforskning i dag. Denne diskusjonen foregikk i grupper, og tok for seg både hva som er gjort og hva som ennå må sies å mangle. Det var stort sett enighet om at det begynner å bli god bredde i behandlingen av kvinnelige forfatterskap blant annet gjennom hovedoppgaver, men at det fremdeles mangler større oversiktsverker. Det har

også vært mindre av slike studier som griper over fra det enkelte forfatterskap til perioder eller grupper, eller gir lengdesnitt. Studier over genrene lyrikk og drama fra et spesielt kvinneperspektiv ble etterlyst, og det var en viss interesse for å gå sammen om å lage en antologi over kvinnelige lyrikere fra verdenslitteraturen. Men det var også sterk interesse for å behandle mannlige forfattere på nytt — ikke for å hudflette deres tradisjonelle fremstilling av kjønnsrollene, som var det kvinnelige litteraturforskere og litteraturkritikere begynte med for ti år siden, men for å gå i dybden på en ny måte og lese et verdimønster ut av verkene.

I tillegg til de faglige innleggene og diskusjonene var det også en orientering om NAVFs sekretariat for kvinneforskning og om noen andre mulige finansieringskilder ved Aina Schiøtz og Åse Hiorth Lervik. Nancy Coleman og Anne Kari Vassåsen ga en rapport om sitt forsøksprosjekt med kvinnelitteratur i morsmålsundervisningen i videregående skoler (Ajer-prosjektet), og det var en del utveksling av informasjon om hjelpemidler til undervisningen.

Åse Hiorth Lervik

Nordisk seminar i medisinsk kvinneforskning

14.–16. april 1983 ble 1. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning arrangert på Sanner turisthotell, Hadeland.

Seminalet var først og fremst beregnet på kvinnelige leger. Ca. 65 kvinner fra Danmark, Sverige, Finland og Norge deltok på seminaret. Tanken om et nordisk seminar ble drøftet

på et medisinsk kvinneforskningsseminar i Danmark i 1982, hvor noen norske og svenske medisinerere var invitert.

I Danmark er det et godt etablert miljø for medisinsk kvinneforskning. I Norge begynner det å bli et miljø, likeledes i Sverige og Finland. Blant annet på bakgrunn av dette mente man det ville være viktig å samle nordiske kvinner med interesse for, og erfaring fra, medisinsk kvinneforskning til et nordisk seminar. I tillegg til det rent faglige utbyttet av et slikt seminar ville det være nyttig å kunne knytte kontakter, diskutere og utveksle erfaringer. Tanken var også at dette på sikt kunne gi muligheter for forskningssamarbeid mellom de nordiske land.

Kvinnehelsegruppa i Oslo, ei gruppe kvinnelige leger som er opptatt av kvinners helse/medisinsk kvinneforskning, påtok seg å arrangere det 1. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning. Fra norsk side var det et sterkt ønske om at programmet for seminaret skulle være slik sammensatt at det kunne bidra til å stimulere interessen og øke rekrutteringen til medisinsk kvinneforskning her i landet. I annonseringen av seminaret ble det derfor lagt vekt på at deltakere med erfaring fra medisinsk praksis var like velkomne som etablerte forskere.

Det faglige programmet for seminaret er resultat av et samarbeid mellom de forskjellige land. NAVFs kvinneforskningssekretariat har gitt god støtte og praktisk hjelp. Rådet for medisinsk forskning har gitt kr. 23.480,— i økonomisk støtte.

Den faglige delen av seminaret var lagt opp med et hovedtema for hver av de tre dagene, med foredrag i plenum og deretter gruppearbeid. Alle foredrag vil bli utgitt i en rapport fra seminaret.

Temaet første dag var "Betydningen av medisinsk kvinneforskning". Leger med erfaring fra medisinsk kvinneforskning: Grete Botten, Norge, Anna Bexell, Sverige og Annlis Söderholm, Fin-

land innledet. Neste dags hovedtema var "Sykeliggjøring av kvinners livsfaser". Birgit Petersson, Danmark, holdt foredraget "Fra pubertet til klimakterium – sykdom eller særpreg?" Deretter fulgte Eli Heiberg Endresen og Kitty Strand, Norge: "En alternativ tenkemåte om svangerskap og fødsel", bl.a. belyst ved ultralyd screening.

Hovedtemaet siste dag var "Kvinnerens mentale helse" med foredrag av Solveig Dahl, Norge: "De andre – meg selv. Om kvinners samvittighetskonflikt og psykiske problemer", og Jytte Willadsen, Danmark: "Kvinnerens cyclicitet – en underkjent rigdom".

I tillegg ble det holdt en serie frie foredrag som i hovedsak var presentasjoner av egne forskningsprosjekt.

Seminaret ble en viktig markering av medisinsk kvinneforskning i Norden. Det neste nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning skal arrangeres i Sverige våren 1984.

*Kvinnehelsegruppa i Oslo
ved Aasta Heldal*

KOMMER

Kurs i rapport-skriving for forskere

Et viktig virkemiddel for forskningsformidling er god skriftlig rapportering. I den anledning har informasjonsavdelingen i NAVF, i samarbeid med Per

Bjørnstad i Ingeniørforlaget, arrangert et kurs i rapportskrivning etter en metode kalt Nivå-metoden. Nivå-metoden går ut på å organisere en skriftlig tekst ut fra hensynet til leserens behov for raskt å kunne se om den angår vedkommende og i tilfelle hva hovedbudskapet er. Oppsettet skal også tilfredsstille forfatterens behov for å bli prestist forstått. Dette sikres ved at forfatteren selv må tolke sitt budskap gjennom eksplisitt formulering av et hovedbudskap.

Kurset er i første rekke tenkt å være et kurs for forskere knyttet til fagrådene. Hvert kurs "får" 4 deltakere hver da antallet er begrenset til 20.

Kurset er arbeidskrevende og forutsetter at deltakerne skal bruke i alt ca. 30 timer på det.

Kurset arrangeres i 2 økter. Første økt går av stabelen i Hurdalssjøen 3.–6. oktober, andre økt 15.–16. november på Klækken. Kursavgiften er kr. 2000,— pr. deltaker. Sekretariatet for kvinneforskning kan bidra økonomisk.

Nærmere opplysninger samt program og timeplan kan fås ved henvendelse til Aina Schiøtz i Sekretariatet, eventuelt Bjørg Tvede i informasjonsavdelingen.

Påmeldingsfrist: Snarest.

Arbeidskonferanse – Samfunnsvitenskapelig kvinneforskning

25.–27. oktober arrangerer Sekretariatet for kvinneforskning en arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning på Bardøla, Geilo.

Konferansens hovedmål er faglig videreutvikling og diskusjon av nye sam-

arbeidsformer/opprettholdelse av kontakt mellom kvinneforskere.

Plenumssesjonene vil ta opp tverrfaglige og forskningspolitiske temaer. I tillegg vil det bli organisert en rekke *emneseminarer* omkring følgende temaer: Sosiale og politiske bevegelser / Omsorg og nærmiljø / Kvinner, teknologi og regionalpolitikk / Velferdsstaten: likestillingspolitikk og fordelingsmekanismer / Kvinner i utlendighet / Data om kvinner.

Vi har dessuten avsatt plass til ett, foreløpig åpent, seminar for dem som eventuelt ønsker å organisere seg rundt et annet tema enn dem som er oppført her.

Enkelte av seminarene er organisert rundt pågående bokprosjekter; adgangen til disse vil derfor være begrenset. Det vil bli holdt ca. tre sesjoner i hver seminargruppe.

Vi regner med å ha plass til 60–70 deltakere. Sekretariatet kan dekke reise- og oppholdsutgifter for dem som ikke får dekket dette av egen institusjon. Gi beskjed om dette ved påmelding. Noen deltakere fra andre skandinaviske land kan få dekket opphold, men ikke reise. Før opp på påmeldingen hvilke emneseminar du ønsker å delta på (1. og 2. prioritet), eventuelt kan tenke deg å organisere en gruppe rundt. Gi også beskjed om du kan tenke deg å presentere et paper.

Påmelding sendes Sekretariatet for kvinneforskning, Munthes gt. 29, Oslo 2, – jo snarere, jo bedre for oss som planlegger konferansen.

Bygge og bo på kvinneres vilkår: "Kvinnekamp i krisetider"

Kvinnepolitisk Planforum arrangerer konferanse om "Kvinnekamp i krise-

tider" på Østra Greve Folkhøgskula 19.–21. august i år.

Årets konferanse er en oppfølging av konferansene i Kungälv 1979 og i Rødhus Klit i 1983. Alle konferansene inngår i et nordisk samarbeid organisert av Nordiske Kvinners Bygg- og Planforum. Dette er en paraplyorganisasjon for kvinnegrupper i de nordiske landene som arbeider med å få gjennomslag for kvinners krav i planlegging, bygg og forvaltning.

For informasjon, kontakt:

Susanne Søholt

Kvinnepolitisk Planforum

Jutulveien 12

Oslo 8

tlf. pr. 60 11 08, jobb 20 14 75.

Temakurs om "Våra kroppar, liv och möjligheter"

Häxverk, som er et svensk feministisk kurs- og gruppesenter, arrangerer temakurs for kvinner den 20.–24. august i år ved Rösjön i Sverige. Ulike temaer som kvinner, styrke, aggresjon, seksualitet, kroppsspråk, massasje, meditasjon m.m. vil bli tatt opp.

For informasjon, ring Nadja Gruberg eller Anne Stiernequist, tlf. Sverige 08–29 36 32.

Når det gjelder ovennevnte konferanser er tiden knapp, så ta kontakt så snart om mulig dersom du er interessert!

Seminar for EDB-ledere

13.–16. september arrangerer Den Norske Dataforening et seminar for

EDB-ledere på Olrud Hotel utenfor Hamar. Det vil bli tatt opp emner som har betydning for lederfunksjonen og utvikle dem videre ut fra situasjonen edb-leder-kvinne.

Henvendelse:

Anne Grethe Hammarbäck
Den Norske Dataforening,
Distrikt Østlandet
Postboks 192 Sentrum, Oslo 1
tlf.: 41 09 54

Internasjonal feministisk kongress mot incest

Kongressen som vil ta for seg internasjonal forskning på området, holdes i

Stockholm 4.-7. august i år. De to første dagene vil det bli holdt foredrag av kvinneforskere og eksperter fra mange land – disse foredragene er åpne for alle interesserte. De to siste dagene er med/for feminister fra forskjellige land som arbeider/vil arbeide for å stoppe og forebygge incest, voldtekt og kvinnehushandling.

For informasjon, kontakt:

Stödgrupp-Centrum mot Incest
Kvinnohuset
Snickarbackan 10
111 39 Stockholm
tlf. 08-10 08 00, onsdager kl. 18-21.

BØKER

Kvinner og makt i europeisk middelalder

Ved Kari Vogt

I sin siste bok *Den frugtsommelige abedisse. Kvinder og magt i middelalderen*, København 1983, står den spansk-danske forfatteren Marisa Rey-Henningsen frem som en sympatisk formidler av en viktig del av europeisk kvinnehistorie. Boken er viet europeisk middelalder, og med særlig vekt på spanske forhold. Dels bygger hun på eget materiale, dels formidler hun nyere fransk og spansk forskning. Resultatet er en bok på 160 sider, lettlest, og med et velvalgt og spennende billedmateriale.

Marisa Rey-Henningsen har et viktig metodisk poeng: hverken offisielle lov-samlinger eller skrifter med moraliserende eller oppdragende innhold gir tilstrekkelig innsikt i kvinners sosiale virkelighet i denne perioden. Interessante resultater får historikere derimot ved å kombinere en rekke ulike kilde-

typer, som rettsprotokoller, eiendomsregistre, dagbøker, brev og biskopers visitasbøker. Denne koblingen av personhistorisk og institusjonshistorisk materiale er nettopp karakteristisk for den forskning på kontinentet som forfatteren viser til. "På grundlag af de nyste studier fremstår middelalderen i dag som et pluralistisk samfund, hvor ensretning endnu ikke havde fundet sted og derfor fandtes vilt forskjellige livsformer, familiemønstre og religioner inden for et relativt lille geografisk område." (s. 123).

Når man leser fremstillinger av europeisk middelalder, griper man seg undertiden i å tenke at de rettigheter kvinner har kjempet for og oppnådd i moderne tid, ikke er nyvinninger, men *gjenerobringer*! Ett eksempel denne forfatteren utdyper, er kvinners rett til

eiendom. Ved at araberne gradvis fordrives fra spansk område fra 1100-tallet av, viser jordfordelingsregistre (*libros de repartimientos*, 1100 til 1400) at et ganske stort antall kvinner ble jordeiere. De kristne gjenerobrere måtte nemlig iverksette store gjenbefolkningsprogrammer, og ved jordutdelingen ble det ikke gjort forskjell på kjønn eller sosial stand. Kombinert med andre kilder trer en "matriarkalsk" tradisjon frem: kvinner arver jord og gifter bort sine brødre. De dyrker selv jorden og avgjør familiens sosiale og økonomiske anliggender. Kvinner hadde med andre ord en høy grad av myndighet, både over eget og andres liv.

Et annet eksempel på kvinners muligheter, får vi i kapitlet om "lærdom og ligestilling". Det finnes faktisk etter hvert en del materiale om et vanskelig

tilgjengelig emne: skolegang og utdanning for piker, og de yrkesmuligheter dette åpnet for.

Marisa Rey-Henningsen ønsker å formidle noe av middelalderens frodighet, tidens livs- og skaperglede, både i timelege og åndelige ting. Her legger hun vekt på Maria-fromheten: Maria står frem som en før-kristen gudinne (mine ord!), mektig og nær, utstyrt med nesten samme fullmakter og privilegier som Sønnen. Dette illustreres godt ved et eget avsnitt i boken hvor forfatteren har oversatt spanske Maria-legender fra begynnelsen av 1200-tallet. Flere av disse små "novellene" representerer vandremotiv, og det er fristende å føye til at vi faktisk finner enkelte av dem igjen også i Norge. (Mariu Saga.)

Noen kritiske bemerkninger: Der forfatteren kommer inn på teologiske og

Den hellige Birgitta av Sverige.
Illustrasjonen er hentet fra
Lübeckerutgaven av Birgittas
åpenbaringer, 1492.

religionshistoriske forutsetninger for Maria-fromhet og middelalderens kvinnesyn, er hun på usikker grunn. Det fremheves alt for unyansert at kristendommen frigjorde kvinner og bedret deres kår.

Direkte forbausende er det derfor at forfatteren blåser nytt liv i den gamle misforståelsen om at det måtte et kirke-møte til for å slå fast at kvinner hadde en udødelig sjel! (s. 109.)

Forfatteren tar opp den status "hel-lige jomfruer" hadde i middelalderen og skriver: "... synet på cølibatet hang sammen med kirkens diskusjon af arvesynden. Denne førte til ... forestillingen om, at arvesynden overførtes gjennom Adams slækt, og at kvinden først blev uren når hun var blevet "besmittet" af en mand. Den uberørte kvinde betragtedes således som ikke-besmittet..." (s. 54). At kvinnen var inkludert i Adams slekt har imidlertid *alltid* vært en forutsetning for kirkens antropologi, og her forvanskes sammenhengen mellom seksualitet og arvesyndsoverføring. "Den maskuline transmission af arvesynden" (s. 38) innebar kun at mannen ble sett som skaper av nytt liv, og følgelig den som alene overførte arvesynden. Kvinnen var den som passivt

bar barnet frem og fødte. Et pikefoster fikk imidlertid del i nøyaktig den samme "*infectio carnis*" som guttefosteret. (Klart formulert alt hos Augustin.)

I den forbindelse et apropos til *mariologien* (ikke *marialogien* som det konsekvent sies i boken: Maria fikk nettopp ikke "den ærverdige titel af Guds moder" på konsilet i Efesos i 431 (s. 37). Marias tittel ble her "*theotokos*", "Gudfødernes", som av de latinske skolastikerne ble gjengitt med "*Dei genitrix*". Tittelen "*mater Dei*", Guds mor, brukes i liturgien fra det 6. århundre, men anvendes ikke i kirkens *offisielle* dokumenter før i moderne tid. Dette viser nettopp til en mariologisk utvikling som i sitt historiske utgangspunkt ga Maria en klart underordnet og passiv rolle i forhold til Sønnen.

Innvendinger til tross: Marisa Rey-Henningsen formidler deler av kvinners historie som er lite kjent. Boken kan avgjort inspirere til ny interesse for middelalderens kvinnehistorie. Og der kan også forfatterens omfattende og gode litteraturhenvisninger være til hjelp.

Marisa Rey-Henningsen:

Den frugtsommelige abedisse.

Kvinder og magt i middelalderen.

Hønsetryk, København 1983.

Hvem eier drømmen din?

Ved Anka Ryall

Hvem eier drømmen din? er en artikkelsamling skrevet av kvinner med tilknytning til faget nordisk ved Universitetet i Oslo, enten som studenter eller lærere. De tar for seg nordisk

skjønnlitteratur om og av kvinner, med hovedvekt på verker av norske kvinnelige forfattere. Fem av de sju artiklene boken består av, er sammendrag eller deler av hovedoppgaver, mens en er

skrevet på grunnlag av et hovedfagsseminar. Mesteparten av forskningen omkring kvinnelitteratur foregår jo nettopp på hovedfagsnivå. Det er derfor svært positivt at noe av dette arbeidet blir allment tilgjengelig gjennom antologier som denne.

Utover et generelt kvinnepolitisk perspektiv, har ikke artiklene noe felles teoretisk eller metodisk utgangspunkt. I innledningen understreker redaktørene at de mener kvinnelitteraturen bør sees innenfor en bred kulturell og historisk ramme. De knytter an til en verdinøytral, antropologisk forståelse av kvinnekultur som en særegen subkultur i et samfunn preget av menns normer og verdier, men legger samtidig vekt på at innholdet i kvinnekulturen forandrer seg med den historiske utviklingen og med vekslende sosiale og geografiske forhold. Et hovedpoeng i innledningen er derfor mangfoldet og variasjonsbredden i kvinnelitteraturen – noe samlingen som helhet gjenspeiler.

Redaktørene legger også vekt på at kvinnelige forfattere ideelt sett ikke kan studeres uavhengig av sine mannlige kolleger. Dette synet følges ikke opp i artiklene. Bare den første dreier seg om verker av både mannlige og kvinnelige forfattere. Den er en oversiktsartikkel der Åsfrid Svensen tar for seg familiemønstre, kjønnsroller og sosialisering i ti romaner fra perioden 1910–1940. Artikkelen er et utmerket eksempel på at det går an å bruke litteraturen som kilde til kunnskap om den sosiale utviklingen uten å miste de spesifikt litterære aspektene av syne. Det jeg savner i Svensens artikkel, er en problematisering av forholdet mellom de mannlige og kvinnelige forfatterne hun diskuterer. Et par steder antyder hun at noen av verkene formidler kjønns spesifikke holdninger, f.eks. til kvinnearbeid, men uten å gjøre noe ut av de mulighetene for sammenligning

som ligger i materialet.

Åsfrid Svensens artikkel fungerer som en historisk bakgrunn for de andre bidragene. Alle handler om verker utgitt i dette århundret, de fleste etter annen verdenskrig. Fire interessante verksanalyser dreier seg om romaner av Nini Roll Anker, Torborg Nedreaas, Tove Ditlevsen og Cecilie Løveid. Boken avsluttes med to oversiktsartikler som tar for seg amatørnovellene i Sirene og den såkalte bekjennelseslitteraturen fra 1970-tallet. I begge disse artiklene står forholdet mellom kvinnelitteraturen og utviklingen av den nye kvinnebevegelsen sentralt.

Et tema som går igjen i artiklene – og som er antydnet i bokens tittel – er konflikten mellom drøm og virkelighet. Artikkelforfatterne mener at drømmen ofte bærer i seg en spire til opprør. Den representerer et håp om noe bedre, om kjærlighet og varme, om frihet og selvrealisering. Samtidig understreker de drømmens tvetydige funksjon, for den kan også representere livsflukt og passiv tilbaketrekning. Oftest er kvinneskikkelsene fastlåste i tradisjonelle rollemønstre og i en virkelighet de har liten eller ingen innflytelse på. Turid Kleiva karakteriserer derfor de fleste omtalte verkene når hun sier om novellene i Sirene at de "viser at det ikkje er så enkelt å forandre seg sjølv og rammene for sin eigen situasjon som forstanden gjerne vil ha det til" (s. 171).

Artiklene i denne samlingen er ikke særlig oppbyggelig lesning. Artikkelforfatterne finner få skildringer av positive forbilder for kvinnefrigjøring i den litteraturen de analyserer. Til gjengjeld tar de kvinnelitteraturen på alvor – både som diktning og som middel til innsikt og erkjennelse.

Erna Vibeke Gjernes, Åsfrid Svensen, Jeanne Terjesen (red.):

Hvem eier drømmen din?

Novus forlag 1983. 201 s.

Kjønn, klasse og kaste

Ved Ragnhild Lund

Sosiologen Else Skjønberg's avhandling *Kjønn og kaste* ble mottatt med stor interesse da den først ble presentert i 1975. For meg og andre "u-landsforskere" har hennes arbeid vært kilde til inspirasjon. Nå er avhandlingen blitt revidert, i engelsk språkdrakt, og utgitt av Zed Press i London. Tittel: *A Special Caste? Tamil Women of Sri Lanka*.

Bokas innhold er fremdeles like aktuelt. Som vestlige feminister kjenner vi til patriarkatets undertrykkingsmekanismer. Mange av oss er også bevisste kapitalismens undertrykking av arbeiderklassens kvinner. Men undertrykkningen av lavkastekvinnene i Sør-Asia vet vi relativt lite om. Enda mindre vet vi om det kompliserte forholdet mellom kjønn, klasse og kaste.

Else Skjønberg tar oss med til Thoppukadu, en fattig fiskerlandsby i Jaffnaprovinen i nord-Sri Lanka. I bokas første del beskriver hun dette lokalsamfunnet og det tamilske kastehierarkiet. Hun viser hvordan kjønn og kaste mer enn noe annet er bestemmende for hvilke rettigheter, plikter og muligheter de tamilske kvinnene har.

Men landsbyen er også del av en større verden. Et resultat av monetariseringen og industrialiseringen i Sri Lanka er en økende økonomisk differensiering for dem som kontrollerer ressursene (kapital, utdanning og politisk makt) utvikles. De som ikke har disse ressursene faller utenfor uansett kjønn

og kaste. I Thoppukadu representerer et norsk-finansiert fiskeri- og båtbyggingsprosjekt den viktigste moderne forandring. Forfatteren viser hvordan dette prosjektet bidrar til klasseundertrykking, og derved enda en byrde for de fattige tamilske kvinnene.

Del II består av en rekke interessante observasjoner som viser hvordan kjønn og kaste-rollene innebærer forskjellige rettigheter, plikter og oppfatninger. Tilhørighet til kjønn og kaste erverves ved fødselen. Sosialiseringsprosessen som lærer individet å oppfylle rolleforventningene starter umiddelbart. Gjennom overgangsriter, f.eks. (knyttet til barndom, pubertet, giftermål), lærer kvinnen å akseptere sitt kjønns underordnede status. Gjennom den tradisjonelle økonomiske og sosiale hierarkiseringen lærer kvinnen å akseptere sin kastetilhørighet.

En rekke eksempler viser også hvordan kjønn og kasterollene er rangert. Det er f.eks. bedre å være mellomkaste enn lavkaste, mann enn kvinne. Men det er ikke like sikkert at det er bedre å være kvinne av mellomkasten enn mann av lavkasten, ettersom dette avhenger av den frihet denne kvinnen tildeles av sin husbond (jfr. kvinnen som mannens "eiendom").

Det følger derfor logisk at del III handler om hvordan kvinnene oppfyller sine roller hjemme og ute. En grundig analyse basert på egne erfaringer

viser hvordan kvinnene greier seg økonomisk. Videre anskueliggjøres kvinnes ulike adgang til utdanning, helse, mat, rett til hvile og deltakelse i offentlige virksomheter. Forfatteren trekker her en rekke interessante konklusjoner. Bl.a. hevder hun at tradisjonelle kjønnsroller er mye mer motstandsdyktige enn tradisjonelle kasteroller, ettersom følelsesmessige og seksuelle forhold er av en dypere personlig karakter enn det økonomisk-sosiale avhengighetsforholdet som kastesystemet representerer. Følgelig er det i kastesamfunnet som i de fleste samfunn, mennene som er statusbærere. Det vises videre hvordan adgang til utdanning heller er avhengig av kaste enn kjønn. Hvordan utdanning kan nyttiggjøres er avhengig av kjønn heller enn av kaste. Det samme synes å gjelde adgangen til mat, god helse, velferd og foreningsvirksomhet.

Når det gjelder adgang til moderne bistandsarbeid, viser Else Skjønberg hvordan kvinner og de kasteløse neglisjeres fordi det ikke stilles spørsmålstegn ved det tradisjonelle sosiale systemet. Undertrykkningen opprettholdes av lokale, nasjonale og internasjonale økonomiske og politiske strukturer.

Jeg tror også Else Skjønberg har rett i sin hovedkonklusjon når hun hevder at grunnleggende for alle de tre "stratifikeringssystemene" er en bestemt oppdeling av arbeid og rettigheter. Denne oppdelingen skaper ulikheter som igjen delvis opprettholdes av ulikhetene oppdelingen skaper. Og ettersom makt bare kan opprettholdes ved samarbeid på kvinnes og de fattiges bekostning, representerer undertrykking også avhengighet.

Kjønnsdiskrimineringen har slike strukturer i alle land. Men den slår ster-

Kvinner på Sri Lanka. Foto: Else Skjønberg.

kere ut i land der den kommer i tillegg til klasseundertrykking og underutvikling.

Boka er også metodisk interessant. Data er samlet inn i løpet av et 9 måneders feltarbeid, og presentasjonen bygger i hovedsak på analyser av observasjoner og et kvalitativt materiale. Forfatteren viser også til at aksjonsforskning ble nyttet ettersom hun aktivt tok del i både landsbyens dagligliv samt sosiale og politiske konfrontasjoner.

Mange vil kanskje finne delene II og spesielt III noe detaljerte og beskrivende. Fylldige beskrivelser er nødvendige

for at leseren skal kunne sette seg inn i det lokalsamfunnet boka handler om. "Statusbeskrivelser" er også nyttige for forskere som studerer forhold i og om fattige land.

Else Skjønberg:

A special caste? Tamil Women of Sri Lanka.

Zed Press, London 1982.

Rekruttering til teknisk utdanning

Ved Elin Kvande

Norsk Elevsamskipnad for Teknisk Studerende, NETS, har i de senere år arbeidet aktivt for å øke andelen av kvinner i tekniske fag. Som ledd i dette arbeidet tok NETS' jentegruppe initiativ til en undersøkelse for å finne ut mer om hvorfor jenter tar teknisk utdanning, og hvordan de har fått informasjon om studiet. De ønsket videre å få mer kunnskap om hvordan kvinner oppfattet seg selv som teknologisk utdannet arbeidskraft.

Spørreskjema ble sendt til alle de kvinnelige studerende pluss et tilsvarende antall menn ved følgende skoleslag: Elementærteknisk skole, Teknisk fag-skole, Ingeniørhøgskolen og Statens næringsmiddeltekniske skole. Høgere teknisk utdanning ved NTH er derfor

ikke representert i denne undersøkelsen. Kvinneandelen ved disse skoleslagene var 8,5% i skoleåret 1980-81.

Resultatene er nå samlet i en rapport som de har kalt "Rekruttering til teknisk utdanning". Det er ikke blitt noen dyptpløyende sosiologisk analyse av kvinners forhold til tekniske yrker, men den gir en grei oversikt over faktorer som kan være viktige i det videre rekrutterings- og likestillingsarbeid innenfor teknisk utdanning.

I første del av rapporten er det lagt vekt på å få kunnskap om hvor studentene har hentet sin informasjon om studiet og hvilke grunner som ligger bak deres valg av teknisk skole. Det viser seg at svært få av studentene har fått noen form for informasjon om teknisk ut-

danning fra skolerådgivere eller andre veiledere. Her kan det med andre ord ligge et potensiale for informasjonsvirksomhet hvis målsettingen er å få flere kvinner til å søke teknisk utdanning. Spesielt ettersom både denne og andre undersøkelser om kvinnelige sivilingeniørstudenter (Kvande, 82 og Durholz, 76) viser at jenter er avhengige av å få *personlig* informasjon fra mennesker de kjenner godt, lærere, personer i familiens omgangskrets eller foreldre. Jeg savner kanskje en nærmere drøfting av foreldrenes betydning både som direkte støttespillere og som rollemoeller. De tidligere nevnte undersøkelser viser nettopp at kvinnelige studenter i større grad enn mannlige studenter har fedre som er sivilingeniører og som har vært interessert i og støttet jentene i deres valg av sivilingeniørutdanning.

Analysen av hvorfor en teknisk utdanning velges, mener jeg forfatterne har fått lite ut av. De burde ha gitt dette en breiere drøfting enn en oppstilling av svarfordelingene på spørreskjemaet. De finner her f.eks. at det er flere kvinner som oppgir "får et yrke som interesserer meg" som en viktig grunn til valg av utdanning. Dette er den eneste faktoren hvor det er noen særlig forskjell i kvinners og menns svargiving, men dette drøftes ikke. Her ville det f.eks. være relevant å knytte an til spørsmålet om jenter i større grad velger fag/studium ut fra kortsiktige faglige interesser, mens gutters valg er

preget av langsiktig strategisk planlegging (jfr. Flottorp m.fl., 1982 og Sem, 1968).

Når en skal søke å finne svar på hvorfor kvinner søker teknisk utdanning og spesielt hvorfor flere søker i dag, så må en også trekke inn endringer på samfunnsplan. Jeg tenker på at det er viktig å se dette i sammenheng med endringer generelt i den samfunnsmessige arbeidsdelinga mellom kjønnene, og dessuten hvilke typer arbeidskraft det til enhver tid er behov for. På offisielt hold i Norge i dag er det en uttrykt målsetting at antallet personer med teknisk utdanning skal økes betraktelig. Økt oppmerksomhet rettes derfor mot kvinner som rekrutteringspotensiale. Dette faller også sammen med større interesse for likestilling generelt i samfunnet.

En interessant problemstilling som tas opp er studentenes syn på kvinners innvirkning på den teknologiske utviklingen, hvor en f.eks. spør om kvinnene vil være mer samfunnskritiske enn menn og derfor søke å dempe teknologiens skadevirkninger. Her igjen blir framstillingen for knapp, og det ville gjort rapporten mer interessant om funnene hadde vært knyttet til debatten som pågår om nettopp dette blant de som driver med forskning om kvinner og teknologi.

Norsk elevsamskipnad for
teknisk studerende (NETS):
Rekruttering til teknisk utdanning.
Universitetsforlaget 1983. 103 s.

LITT AV

HVERT

Kvinne- universitetet — fra ide til virkelighet

Arbeidet med å opprette et kvinneuniversitet har pågått siden 1980. Etter å ha lett et par år har initiativtakerne nå funnet et passende sted, Dalen Hotell i Telemark, som er en praktfull trebygning fra 1890-årene. Eiendommen er på ca. 20 mål og ligger ned mot vannet.

Kvinneuniversitetet i Dalen er tenkt organisert som en stiftelse. For å få startet virksomheten og rehabiliteringen av bygningen er det ønske om å opprette følgende arbeidsgrupper:

- Kvinneuniversitetsfondet
- Økonomigruppe
- Faggruppe
- Husgruppe
- Rehabiliteringsgruppe
- Lokalgruppe (integreering: Universitet/Dalen kommune)
- Gruppe for nasjonal kontakt
- Gruppe for internasjonal kontakt

Kvinneuniversitetet skal være for kvinner i alle aldre, for kvinner med utdannelse på alle nivå — fra folkeskole til

doktorgrad, og for kvinner fra alle land.

Kvinneuniversitetet skal basere seg på

- et pedagogisk prinsipp som forutsetter at de tre aktiviteter *arbeid, læring* og *forskning* skjer samtidig og integrert
- arbeid som foregår på tvers av tradisjonelle fagfelt
- kontakt med lokalmiljøet og kontakt med kvinneuniversiteter og høyskoler i andre land.

Kvinneuniversitetet kan brukes til møter, seminarer og lengre studieopphold for grupper og enkeltindivider. Det kan knytte til seg mindre produksjons- og håndverksenheter. Universitetet, eller deler av det, kan i perioder leies ut til andre institusjoner.

Den 14. juni ble det holdt møte på Institutt for samfunnsforskning der 50 frammøtte diskuterte ideen om et Kvinneuniversitet i Norge. 25 meldte seg til arbeidsgrupper under høsten 1983 og kommende vinter.

Møtet ga fondsstyret i Kvinneuniversitetet det råd å ta konkret beslutning om ervervelse av Dalen etter at seminaret hadde funnet sted, og etter at det der har blitt arbeidet med bruksplan og planer for drift og rehabilitering. Rehabiliteringsarbeidet som ledes av arkitekt Haslestad, går ut på å restaurere en av bygningens verandaer, og i tillegg til de 12 kvinnene som skal delta, er folk som i noen grad kan bruke hammer og sag, spesielt velkomne.

På møtet ble det vist lysbilder fra reisen til Dalen og fra huset. Det ble lagt fram finansieringsplaner, og tidligere leder av NAVFs komite for bygningsvern, Anne Louise Gjesdal Christensen, la fram sin vurdering av bygningen.

Problemet med Dalen er at det haster med finansieringen. Spesielt viktig er det å finne ut om det finnes så

mange som 100 kvinner som er villige til å gi et 3 års rentefritt lån på kr. 5.000,- til formålet. Inntil nå har 20 kvinner gitt tilsagn om slikt lån.

Det økonomiske grunnlaget har vært et fond fra inntektene av Berit Ås' bok *Kvinner i alle land*. For å kjøpe Dalen Hotell trengs det kr. 600.000 og initiativtakerne har fått tilsagn om lån på kr. 370.000 avdragsfritt i 3 år.

For å finansiere restkjøpesummen og å dekke rentene (av 370.000) trengs det

kontanter nå! Dette kan gjøres ved at man låner stiftelsen kr. 5.000, rente- og avdragsfritt og ved kronerulling. Intet beløp er for lite! Send bidrag til *Kvinneuniversitetet*, Postboks 12 Blindern, Oslo 3, postgiro 4 00 07 82.

Innsamlingslister kan bestilles over postboksnummeret.

For mer informasjon, ring Kari Lund Larsen, 44 98 12 eller 45 42 03, eller Berit Ås, 45 52 35. (De treffes stort sett fram til 25. juli.)

Forslag til prosjekt om odelsloven

Oppland distriktshøgskole har sendt en henvendelse til Rådet for forskning for samfunnsplanlegging i NAVF med skisse til et prosjekt om odelsloven.

I 1974 ble odelsloven endret slik at for barn født etter 1/1-1965 gjelder førstefødtes for-rett ved arv uansett kjønn. Dette innebar at jenter fikk arverett på lik linje med gutter. Videre vil det på sikt innebære at om lag halvparten av dem som har arverett til bruk i Norge vil være jenter.

Blir jentene på lik linje med guttene opplært til de samme arbeidsoppgavene på et gårdsbruk? Blir jentene like motivert til å ta over gårdsbruket? Vil jentene møte andre samfunnsmessige sperrer enn det gutter møter når det gjelder å overta bruket?

Listen av spørsmål kan gjøres mye lenger, det viktige er imidlertid at vi ikke har noen konkret kunnskap om dette feltet, og svarene må nødvendigvis bli uklare. Når vi så vet at det blir lagt ned omlag 120.000 årsverk i norsk jordbruk blir det viktig å skape større klarhet omkring de problemer mange odelsjenter har møtt eller vil møte. Hvis

man ønsker å følge opp lovendringen med tiltak som sikrer at lovens intensjon blir fulgt opp, blir det spesielt viktig å kjenne forholdene disse tiltakene skal rettes inn mot. Distriktshøgskolen mener det er behov for et forskningsprosjekt med i alle fall tre siktemål:

- 1) Å kartlegge odelsjentene sin situasjon og hvordan de sjøl og deres nærmeste oppfatter den.
- 2) Å skape et bedre grunnlag for informasjonsarbeid og andre tiltak fra organisasjonene og det offentliges side.
- 3) Å allerede nå skape datagrunnlag for et langsiktig forskningsprosjekt hvor man over tid kan følge opp jentenes håndtering av sin odelsrett.

Brosjyre om NORAD-støttet forskning

NORAD ønsker å informere om resultatene av den forskning som de selv har finansiert. Dette vil skje gjennom en ny informasjonsbrosjyre, "Sammendrag NORAD-støttet forskning". Brosjyren vil gjengi forskernes egen redegjøring for problemstillinger, resultater som er oppnådd og publikasjoner som er utgitt. Dette er ledd i et forsøk på å spre resultatene av den NORAD-finansierte forskning til interesserte miljøer. På brosjyrene er det oppgitt hvor en kan henvende seg for å få publikasjoner/rapporter m.v. fra prosjektene.

Av de brosjyrene som hittil er kommet nevner vi: *Kvinner, mat og teknologi* av Brita Brandtzæg.

Fra prosjektet er også utgitt:

Brita Brandtzæg: "Nutritional and technological evaluation of malted flours from Ragi

(Eleusine coracana), Sorghum (Sorghum vulgare) and Green gram (Phaseolus aureus) for local processing of supplementary and weaning foods."

Det kan også vises til:

Else Skjønberg: "The Kefa Records. Everyday life among women and men in a Zambian village." The Third World Seminar Publications, University of Oslo, Norway (No. 21, 1981.)

Eva Tobisson: "Women, Work, Food and Nutrition in Nyamwigura Village, Mara Region, Tanzania." Report to the Tanzania Food and Nutrition Centre (1980).

Brita Brandtzæg: "The Role and Status of Women in Post-Harvest Food Conservation." Food and Nutrition Bulletin, The United Nations University, Vol. 4, No. 1, 1982.

Henvendelser om rapportene kan rettes til: Brita Brandtzæg, Næringsmiddelseksjonen, Helsedirektoratet, Postboks 8129, Dep., Oslo 1.

Nye lærebøker til Examen Philosophicum

Til høsten kommer det ut nye lærebøker til Examen Philosophicum. Forfatterne av bøkene er alle menn. Sekretariatet for kvinneforskning anser det som meget viktig å få med kvinnerelevant stoff i disse bøkene, og har skaffet kvinnelige konsulenter til å gå igjennom manuskriptene. Det har vært knapp tid til dette arbeidet, da bøkene skal foreligge allerede til høsten, men forfatterne har vist positiv vilje til å ta hensyn til konsulentenes kommentarer.

Om forskningsformidling gjennom massemedier

NAVFs første sekretariat for kvinneforskning nedsatte i 1978 en arbeidsgruppe for formidling av samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Resultatet av dette arbeidet foreligger nå i den lille boka *Om forskningsformidling gjennom massemedier*, skrevet av forsker Mie Berg.

Spørsmål som reises er:

- Hvilke sider ved forskningen er det viktig å formidle?
- Hva slags erfaringer har vi?
- Hva bør vi være klar over?
- Hvordan kan massemediene brukes?

Boka vil være et verdifullt hjelpemiddel både for forskeren og for formidleren.

Boka er på 58 sider og koster kr. 25,- inkl. porto.

Om rekruttering og kvotering ved ansettelser

Etter anmodning fra lederen ved Universitetets likestillingsutvalg, Grete K. Starheim, har amanuensis Berit Hovig foretatt en analyse av ansettelser ved Det medisinske fakultetet de fire siste årene. Hensikten var å finne kjønnsfordelingen blant søkere til stillinger og blant dem som ble ansatt.

Fra konklusjonen sakser vi:

”Undersøkelsen omfatter (alle stillingskategorier og) ansettelser i 161 stillinger ved Det medisinske fakultet i 4-årsperioden 1979–82. Det var kvinnelige søkere til 64 av disse stillinger. Kvinner ble ansatt i 23 stillinger.

I tilsammen 4 stillinger ble kvinner tilsatt som følge av kjønnskvoltering (2 mellomgruppestillinger og 2 rekrutteringsstillinger). Kjønnskvoltering ble dessuten forgjeves prøvet ved 4 ansettelser (alle mellomgruppestillinger).

Kjønnskvoltering har medført at kvinnelige søkere til amanuensis/universitetslektorstillinger har omtrent de samme muligheter som menn til å få ansettelse.

I amanuensis/universitetslektorater som søkes av kandidater fra flere fakulteter, er kvinners sjanse til å bli tilsatt mindre enn menns, hovedsakelig pga. at de i større grad enn menn har annen utdannelsesbakgrunn enn medisin.

Fortsatt er det slik at menn i større grad enn kvinner er garantert å få de stillinger de søker, av den enkle grunn at det er så mange stillinger som de er alene om å søke.”

Undersøkelsen synes altså å vise at kjønnskvoltering neppe har influert kjønnsfordelingen til fordel for kvinner i nevneverdig grad. Berit Hovig sier at dersom kollegiets intensjoner for

kjønnskvalitering skal følges er det behov for en større villighet til å bruke dette virkemiddelet, både i komitevurderinger og i etterfølgende fakultetsbehandling.

Undersøkelsen er oversendt Dekanus ved Det medisinske fakultet, med en oppfordring om at materialet tas opp til diskusjon i fakultetsrådet.

Ingen kvinner i interimsstyret for Østlandsforskning

Likestillingsutvalget ved Oppland distriktshøgskole har klaget på sammen-setningen av interimsstyret for stifelsen Østlandsforskning. Styret består av 6 valgte medlemmer fra Buskerud, Hedmark og Oppland. Alle disse medlemmene er menn. Henvendelsen fra likestillingsutvalget ble sendt til det Regionale høgskolestyret i Buskerud, Hedmark og Oppland og Fylkesutvalget i de 3 fylker.

I svarbrev fra Oppland fylkeskommune vises det til FADs rundskriv P-13/82 om likestillingslovens § 21, hvor det heter: "Dersom flere offentlige organer (f.eks. stat og kommuner) skal oppnevne representanter til styrer, interkommunale organer o.l., skal hver av de offentlige organer regnes hver for seg." Fylkesutvalget i Oppland hevder således at likestillingsloven ikke kommer til anvendelse i dette tilfellet da fylkesutvalget bare skal oppnevne ett medlem.

Likestillingsutvalget ved distrikthøgskolen svarte på dette brevet og opprettholder sin oppfordring om at styret blir supplert, slik at også kvinner blir representert. Likestillingsutvalget mener at det har skjedd en snever og formell tolkning av lovens bok-

stav og viser til lovens § 1 der det står at "offentlige myndigheter skal legge forholdene til rette for likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder". Oppnevningen til interimsstyret er samlet sett uheldig og i strid med lovens intensjoner.

Nye medlemmer i Likestillings- rådet

I mai i år ble det utnevnt nye medlemmer og varamedlemmer til Likestillingsrådet for en periode på 4 år.

Rådet består nå av følgende personer:

Medlemmer:

Inger Sjong, leder
Tom Thoresen, nestleder
Åge Driveklepp
Else Skarbuviik
Kari Wærness
Harriet Andreassen (LO's representant)
Brit Opjordsmoen (NAF's representant)

Varamedlemmer:

Åsne Haugli
Wendy Bjørkan
Per N. Hagen
Ingri Liden Lande
Beatrice Halsaa
Evy Buverud Pedersen
Arne J. Aure

"Tørk tårene — knytt nevene — tren selvforsvar"

KIK (Kvinner i Kamp) er en organisasjon som består av kvinner som trener og er interesserte i selvforsvar. De er spesielt opptatt av vold mot kvinner, og vil slåss mot voldtekt og kvinnemishandling.

KIK har selvforsvarskurs i Oslo, Bergen og Drammen. I Oslo og Tromsø finnes aktive grupper som arrangerer temamøter, aksjoner o.l. De kommer gjerne på besøk og forteller om seg selv.

For informasjon, henvendelse:

KIK—Oslo

Dojang

Teglverksgt. 7

Oslo 5

Tlf. 35 19 49

PUBLIKASJONER

Bøker

Bjerck, Birgit, Jorunn Bjørge, Siss Danielsen, Brita M. Gulli, Hilde Ingebrigtsen, Ingeborg Karl, Kirsti Malterud, Svanhild Storbråten:

Kvinnens seksualitet. Den norske kvinneundersøkelsen, Pax Forlag A/S, Oslo 1983.

Christie, Vigdis:

Apoteket — handel eller helse. Universitetsforlaget 1982.

Garmannslund, Kari:

Kan ikke jenter regne? Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1983.

Gjernes, Erna Vibeke, Åsfrid Svensen og Jeanne Terjesen (red.):

Hvem eier drømmen din? Novus Forlag 1983.

Høigård, Cecilie og Annika Snare (red.):

Kvinnens skyld. En nordisk antologi i kriminologi. Pax Forlag A/S, Oslo 1983.

Lundahl, Mats og Inga Persson-Tanimura (red.):

Kvinnan i økonomi. Liber Förlag, Malmö 1983.

Møller, Marchen:

Narcissisme — sykdom eller skældsord? Dansk psykologisk Forlag, København 1983.

NETS (Norsk elevsamskipnad for teknisk studerende):

Rekruttering til teknisk utdanning. Universitetsforlaget 1983.

Skjønberg, Else:

A special caste? Tamil Women of Sri Lanka. Zed Press, London 1982.

Aasen, Elisabeth (red.):

Memoarer, dagbøker, salmer og dikt av kvinner ca. 1660–1880. Universitetsforlaget 1983.

Rapporter, prosjektnotater, artikler og oversikter

Bergli, E. og S. Wollebæk:

"Sagen er dog at opdrage delige husmødre." Husmødrenes arbeidssituasjon under skiftende kår, særleg med tanke på auka krav til hygiene i kystbygda Bermanger i perioden 1870–1920. (Skrifter 1982: 2, Sogn og Fjordane distriktshøgskule.)

Brandth, Berit:

Fravær fra arbeidernes synsvinkel. Interesse og ansvar ved kvinnelige industriarbeideres bruk av fravær. (Rapportserien Arbeid og fravær, Institutt for industriell miljøforskning, NTH.)

Davin, Anna:

Imperialism and Motherhood. (Publ. i History Workshop, våren 1978.)

Davin, Anna:

Child Labour, the Working-Class Family, and Domestic Ideology in 19th Century Britain. (Publ. i Development and Change, Vol. 13, 1982.)

Davin, Anna:

Little Women: The Childhood of Working-Class Girls in late 19th Century London (upubl.)

Davin, Anna:

Girls under the London School Board (1870–1902) (upubl.)

Gunnarsson, Evy og Ulla Ressen:

Från hierarki till kvinnokollektiv? – Om grupporganisert arbeid. (Forskningsrapport 40, 1983, Arbetslivscentrum, Stockholm.)

Danielsen, Kirsten og Lisbet Holte-dahl (red.):

Film og kvalitativ metode. (Inst. for samfunnsfag, Universitetet i Tromsø.)

Likestillingsombudet og klagenemnda for likestilling:

Årsmelding for 1982.

Ligestillingsrådet i Danmark:

Årsberetning for 1982.

Kim, Lillemor:

Hur blev det? Om snedrekryteringen til høgskolan efter reformen. (Universitets- og Høgskoleämbe-tetets Rapport 1983: 1.)

Mägi, Anna:

Examination i høgskolan. En undersökning inom AES-sektorn vid Universitetet i Umeå. (Skriftserie 1983: 1, Universitets- og Høgskoleämbe-tet.)

Mønsted, Mette og Arnlau Leira (red.):

Kvindens arbejde og ansvar. (Arbejdsnotat 1/83, Center for samfundsvidenskabelig Kvindeforskning, København.)

NAVF:

Ekskursjonskatalog for naturvitenskapelige fag i den videregående skole. Oslo 1983.

NAVFs utredningsinstitutt:

Norsk forskningspolitikk – rapport fra en konferanse 21. mars 1983. (Melding 1983: 2.)

NAVFs utredningsinstitutt:

Arbeidsmarkedet et halvt år etter ek-samen. (Utredninger om forskning og høyere utdanning 1983: 1.)

NKNs U-landsinformasjon:

Rapport fra en studiereise høsten 1982 til Botswana.

Norges Husmorforbund:

NH's familiemelding 1982.

Sandin, Gullvi:

Psykologiska aspekter på ofrivillig barnløshet. Teorier och undersökningar. (Inst. för tillämpad psykologi, Lund 1981.)

Skrede, Kari:

Forsørgerlønn og familieøkonomi. INAS, Notat 82: 16.

Skrede, Kari:

Family policy in relation to changes in family structure and the distribution of income. INAS, Notat 83: 1.

Svestad, Anne Margaret:

Ekteskapsproblemer og psykiske symptomer for kvinner. Hvorfor kvinner holder på ekteskapet når de opplever at det gir dem psykiske problemer. (Spesialoppgave i psykiatri og sosialmedisin, Oslo 1980.)

Tidsskrifter

Ammenytt nr. 1 og 2/83

Atlantis, Vol. 8, No. 1, høsten 82

Barn nr. 2/83, Nytt fra forskning om barn i Norge

Crew Reports, mars, april, mai og juni 83

Feminist Review 13, våren 1983

Feminist Studies, Vol. 9, No. 1, våren 1983

Hertha nr. 3/83

KjerringRåd 2/82

Kvinnejournalen nr. 2 og 3/4 1983

Kvinnovetenskaplig tidskrift nr. 1/83

Liv nr. 1/83

Nordisk sosialt arbeid nr. 2/83

NYCK nr. 20 og 21 1983

Statsviteren nr. 1/83

Women of Europe No. 29, jan./feb. 1983

Women's Studies International Forum, Vol. 6, No. 1, 1983

Win News nr. 2/83

Publikasjoner fra Sekretariatet

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:

Kvinneres plass i levekårsundersøkelsen. Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat nr. 4/79:

Kvinnefellesskap og kvinneinteresser. Ved Siri Gerrard, Aud Grandau-net, Marit Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79 fra veiledningsprosjektet.

Arbeidsnotat nr. 5/79:

Lønnet og ulønnet omsorg. En seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:

Teori og metode i kvinneforskningen. Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:

Forholdet mellom kvinneforskningen og kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Øvrige numre er utgått!

Informasjonshefter

Generell del
Medisinske fag
Realfag

Humanistiske fag
Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Annet

Sekretariatets styre:

Professor Åse Hiorth Lervik, leder
(repr. for humaniora)
Førsteanamuensis Grete Botten
(repr. for medisin)
Konsulent Per Miljeteig-Olsen
(repr. for FAD)
Professor Agnar Sandmo
(repr. for NAVFs styre)
Forsker Kari Skrede
(repr. for samfunnsvitenskap)
Professor Else-Ragnhild Neumann
(repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:

Professor Jorunn Hareide
Stipendiat Marianne Thoresen
Konsulent Ragnhild Grennes
Professor Francis Sejersted
Amanuensis Beatrice Halsaa
Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiøtz
Konsulent Hege Skjeie
Førstekontorfullmektig Kirsten Faldås
Førstekontorfullmektig Guro Helgerud
Forskningsleder Helga Maria Hernes

Adresse:

BARNEVERNSAKADEMIET
BIBLIOTEKET
POSTBOKS 5625 BRISKEBY

OSLO 2.

23978
640

Returadresse:
NAV's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
Oslo 2

Informasjon om **KVINNE- FORSKNING**

Innformasjonshefter om kvinneforskning, stipend og forskningsbidrag, om hvordan skrive gode søknader og oversikt over kontaktpersoner m.m., kan bestilles gratis fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Munthesgt. 29, Oslo 2.
Oppgi fagområde ved bestilling.

Forsknings-
midler

Forsknings-
miljøer

Gratis
hefter

Kvinnet & Forskning

Samfunnsfag

Kvinnet & Forskning

Realfag

Kvinnet & Forskning

Medisinske fag

Enkelt Rulle. Kvinnevitenskap for år 1982

Kvinnet & Forskning

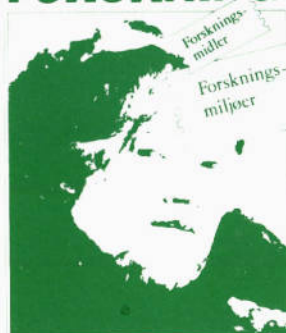
Humanistiske fag

Carsten Vigeland: Anna Hanneken. 1905
Bokene: Vigeland mødes

Informasjon
om

**KVINNE-
FORSKNING**

Leslie Thornton Krogh: malte av Kalle Lachon. 1885

ISSN: 0333-0265